

Τὸ ὄριο ἡλικίας τῶν Ἀρχιερέων στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος *Μιὰ νομοκανονικὴ θεώρηση*

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ*

I. Εἰσαγωγικά

Τὸ ζήτημα τῆς ἐπισκοπικῆς ἰσοβιότητος ἔχει ἐπανειλημμένως ἀπασχολήσει τὴν ἐκκλησιαστικὴ εἰδησεογραφία. Καὶ τοῦτο, διότι δὲν λείπουν οἱ περιπτώσεις ὑπέργηρων Ἀρχιερέων οἱ ὅποιοι ἀδυνατοῦν, λόγω τῆς προχωρημένης ἡλικίας τους καὶ τῶν συναφῶν προβλημάτων ὑγείας, νὰ ἀσκήσουν ἐπαρκῶς, ἂν μὴ καὶ στοιχειωδῶς, τὰ λειτουργικὰ καὶ διοικητικὰ τους καθήκοντα.

II. Τὸ κανονικὸ δίκαιο

Εἶναι γεγονός ὅτι ἡ θεσμοθέτηση ἡλικιακοῦ ὁρίου γιὰ τὴν παραμονὴ τοῦ Ἐπισκόπου στὸν θρόνο του ἀγνοεῖται παντελῶς ἀπὸ τὸ ἱεροκανονικὸ δίκαιο καὶ τὴν πρακτικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, πὺρ συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ἰσοβιότητος τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος. Εἰδικότερα, στὸν 23ο Κανόνα τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιόχειας ὀρίζεται ὅτι: «Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖναι ἀντὶ αὐτοῦ καθιστᾶν ἕτερον ἐαυτοῦ διάδοχον, κἂν πρὸς τῇ τελευτῇ τοῦ βίου τυγχάνῃ»¹, ὁ δὲ 16ος Κανόνας τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου ἀπαγορεύει μὲ κάθε τρόπο «τὸ καταστῆναι

---

* Ὁ Γεώργιος Ἰ. Ἀνδρουτσόπουλος εἶναι [ἐκλεγμένος] Λέκτορας τοῦ Ἐκκλ. Δικαίου στὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν καὶ δικηγόρος.

1. Βλ. τὸ κείμενο στὴν κριτικὴ ἔκδοση τοῦ JOANNOU PÈRICLÈS - PIERRE, *Discipline générale antique* [= Pontificia Commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale, Fonti, fasc. IX], τ. I/2: *Les canons des Synodes Particuliers*, Crottaferrata [Roma]: Tipografia Italo-orientale «S. Nilo», 1962, σσ. 122-123.

Ἐπίσκοπον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἧς ἔτι ὁ προεστώς ζῆ...»². Ἡ ἀντικανονικότητα αὐτῆ ἐξηγεῖται «ὡς ἐκ τοῦ δεσμοῦ πού συνδέει τὸν Ἐπίσκοπο μὲ τὴ συγκεκριμένη Ἐπισκοπή, ἡ διαποίμανση τῆς ὁποίας, μὲ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἔλαχε καὶ μὲ τὴν ὁποία, ὡς “*νύμφης τοῦ Χριστοῦ*”, οἰοῦνι νυμφεύεται³». Πιὸ συγκεκριμένα, ὁ Ἐπίσκοπος εἶναι ὁ πατὴρ τῶν πιστῶν⁴, ὁ ἐκπρόσωπος καὶ ἐντολοδόχος τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Ἐκκλησίας⁵, ὁ μέτοχος τῆς ἱερωσύνης Του, ὁ φορέας τῆς τελετουργικῆς (potestas ordinis), διδασκτικῆς (potestas magisterii) καὶ διοικητικῆς ἐξουσίας (potestas jurisdictionis)⁶, ὁ προεστώς τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, τὸ κέντρο τῆς λατρευτικῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος, συνελόντι εἰπεῖν, ὑπάρχει, πορεύεται καὶ λειτουργεῖ μέσα στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα «*εἰς τόπον Θεοῦ*»⁷.

Μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Ἐπίσκοπος δέχεται τὴν ἀρχιερωσύνη, ἀλλὰ συγχρόνως ἀναλαμβάνει καὶ τὸ ἐπίμοχθο ἔργο τῆς ἐπισκοπικῆς διακονίας, τὸ ὁποῖο δὲν

2. JOANNOU, Ibidem, σσ. 476-478· πρβλ. καν. 3 Κυριλλου Ἀλεξανδρείας σέ: Γ. Α. ΡΑΛΛΗ - Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τῶν τῆ ἀγίων & Ἀποστόλων καὶ τῶν ἱερῶν οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν συνόδων καὶ τῶν κατὰ μέρος ἀγίων πατέρων...*, Ἀθήνα: 1852-1859 [ἀνατ.: Θεσσαλονίκη, ἔκδ. Ρηγόπουλου, 2002], τ. Δ', 1854, σ. 359, ὁ ὁποῖος προέρχεται ἀπὸ τὴν πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Δόμον Β' [441-449] Ἐπιστολῆ τοῦ τελευταίου (= ἔτσι Μητρ. Σουηδίας ΠΑΥΛΟΣ [ΜΕΝΕΒΙΣΟΓΛΟΥ], *Ἱστορικὴ Εἰσαγωγή εἰς τοὺς κανόνες τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, 1990, σ. 606).

3. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Ἡ διαπάλη νομιμότητας καὶ κανονικότητας καὶ ἡ θεμελίωση τῆς ἐναρμονισέως τους*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἔκδ. Ἀντ. Σάκκουλα, 1994, σ. 90· πρβλ. Κ. ΡΑΛΛΗ, *Περὶ παραίτησεως Ἐπισκόπων κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐν Ἀθήναις: τυπογραφεῖον «Ἐστία» [Κ. Μάισνερ καὶ Ν. Καργαδούρη], 1911, σ. 2, ὁ ὁποῖος ἀναζητᾷ καὶ περιγράφει τὰ πρῶτα ἴχνη τῆς ἐξομοιώσεως μὲ πνευματικὸ γάμο τοῦ δεσμοῦ τοῦ Ἐπισκόπου μὲ τὴν ἐπαρχία του.

4. «Ὅν ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα», λέγει ὁ Απ. ΠΑΥΛΟΣ, «ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ» (Α' Κορ. δ', 15) καὶ ἀλλοῦ «Παῦλος Ἀπόστολος [...] Τιμοθέω γνησίω τέκνω ἐν πίστει» (Α' Τιμ. α', 1-2).

5. «Καθὼς ἀπέσταλκε μὲ ὁ Πατὴρ καὶ γὼ πέμπω ὑμᾶς» (Ἰωάν. κ', 21-23).

6. Βλ. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Ἐγχειρίδιο Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Σάκκουλα, β' ἔκδ., 2011, σσ. 106-107· πρβλ. προχείρως καὶ Μητρ. [πρῶην] Νευροκοπίου ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ἡ θέσις τῶν Ἀρχιερέων ἀπέναντι τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ*, Ἀθήνα, 1951, σσ. 24-26 καὶ passim.

7. Ἔτσι, ΙΓΝΑΤΙΟΣ [Ἀντιοχείας], *Ἐπιστολὴ πρὸς Μαγνησίους*, κεφ. IV, στίχ. 4 σέ: J. - P. MIGNE, *Patrologia Graeca* [= Ἑλληνικὴ Πατρολογία], Ἀθήνα: ἔκδ. Κέντρον Πατερικῶν Ἐκδόσεων, 2001, [πανομοίωτος ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως ἐν Παρισίοις, 1857], τ. 5, σ. 661 ἐπ. [668]· πρβλ. Μητρ. Περγάμου ΙΩΑΝΝΗ [ΖΗΖΙΟΥΛΑ], *Ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ καὶ τῷ Ἐπισκόπῳ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας*, ἐν Ἀθήναις: ἔκδ. Γρηγόρη, β' ἔκδ., 1990, passim.

νοείται να αποποιηθεί, στην κανονική παράδοση της Ἐκκλησίας εἶναι καταρχὴν ἄγνωστη ἢ παραίτηση ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο, ὅταν αὐτὴ δὲν ὑπαγορεύεται ἀπὸ λόγους γήρατος ἢ ἀδιαμφισβήτητης ἀνικανότητας⁸. Γιὰ αὐτό, ἔχει ὑποστηριχθεῖ ὅτι αὐτὸς ποὺ παραιτεῖται ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο, χωρὶς κανονικοὺς λόγους, στερεῖται συγχρόνως καὶ τὴν ἀρχιερατικὴ τιμὴ καὶ ἀξία του⁹. Ἡ νομοκανονικὴ θεμελίωση τῆς ἐρμηνευτικῆς αὐτῆς ἐκδοχῆς ἀναζητᾶται στὴν Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἐφέσῳ Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου (431) πρὸς «τὴν ἐν Παμφυλίᾳ εὐαγῆ Σύνοδον ὑπὲρ Εὐσταθίου τοῦ γενομένου αὐτῶν μητροπολίτου»¹⁰. Ἡ συγκεκριμένη ἐπιστολὴ ἀφορᾶ στὴν περίπτωση τοῦ Παμφυλίας Εὐσταθίου, ὁ ὁποῖος, ὅταν παραιτήθηκε «ἀπὸ μικροψυχίας καὶ ἀπραγμοσύνης» ἀπὸ τὴν Ἐπισκοπὴ του, ἐξέπεσε, μὲ ἀπόφαση τῆς τοπικῆς Συνόδου, τόσο τῆς Ἐπισκοπῆς ὅσο καὶ τῆς ἱεροσύνης. Ὅμως, ὁ Εὐστάθιος προσήλθε ἐνώπιον τῆς Γ΄

8. Βλ. σχετικῶς ΙΕΡΟΘΕΟΥ [ΒΛΑΧΟΥ], Μητρ. Ναυπάκτου καὶ Ἀγ. Βλασίου, «Παραίτηση Ἀρχιερέως ἀπὸ τὸν θρόνο του ἢ ὄριον ἡλικίας», *Ἐκκλησιαστικὴ παρέμβαση*, τεύχ. 141, Μάρτιος 2008.

9. Ἔτσι, ΖΩΝΑΡΑΣ καὶ ΒΑΛΣΑΜΩΝΑΣ, σχολ. στὴν Ἐπιστολὴ τῆς Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ σύνοδο σέ: ΡΑΛΛΗ - ΠΟΤΛΗ, supra ὑποσημ. 2, τ. Β΄, 1852, σ. 208 ἔπ.· πρὸβλ. ὁμοίως ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ σέ: ΑΓΑΠΙΟΥ Ἱερομονάχου καὶ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ Μοναχοῦ, *Πηδάλιον τῆς νοητῆς Νηὸς τῆς Μίας Ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησίας, ἦτοι ἅπαντες οἱ Ἱεροὶ καὶ Θεῖοι Κανόνες*, (ἀκριβῆς ἀνατ. τῆς γ΄ ἐκδόσεως τοῦ 1864 ὑπὸ Σεργίου Ραφάνη), Θεσσαλονίκη: ἔκδ. Β. Ρηγόπουλου, 2003, σ. 101 καὶ τὴν παρατήρηση τοῦ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΘΕΟΔΡΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ ὄριον ἡλικίας τῶν Ἐπισκόπων»: ΣΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Θέματα κανονικά καὶ ἐκκλησιολογικά, ἐν Ἀθήναις: Ὁρθόδοξος Τύπος, 1987, σσ. 40-64 [47] ὅτι «ἡ ἐκκλησιολογικὴ συνείδηση τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου Ἀγιορείτου δὲν ἀνέχεται παραίτηση ἀπὸ τῆς Ἐπισκοπῆς, εἰ μὴ μόνον λόγῳ διαπράξεως κωλυτικῶν τῆς ἱεροσύνης ἀμαρτημάτων, ὅποτε, ὁ παραιτούμενος, ὁμοῦ μετὰ τῆς Ἐπισκοπῆς, χάνει καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης».

10. Σύμφωνα μὲ τὸν Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟ, *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, Ἀθῆναι, 1965, β΄ ἔκδ. [φωτ. ἀνατ. 2005], σ. 178, δὲν ὑφίσταται νομοθετικὴ διάταξη, ἡ ὁποία νὰ ἀπαγορεύει ρητῶς τὴν παραίτηση ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο, ἐνῶ ἡ ἐν λόγῳ Ἐπιστολὴ τῆς Γ΄ Οἰκ. Συνόδου ἀφορᾷ ὀρισμένο μόνον πρόσωπο [sc. τὸν Παμφυλίας Εὐστάθιο]. Πάντως, ὁ ΜΕΝΕΒΣΙΟΓΛΟΥ, supra ὑποσημ. 2, σ. 224, ὑποστηρίζει ὅτι ἡ συγκεκριμένη Ἐπιστολὴ ἀποτελεῖ στὴν πραγματικότητα τὸν 9ο Κανόνα τῆς Γ΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἐφόσον περιλαμβάνεται, μετὰ τοὺς 8 πρώτους, σὲ ὅλες τὶς κανονικὲς συλλογές, ἐνῶ προσθέτει ὅτι τὸ ζήτημα σὲ κάθε περίπτωση στασιάζεται. Στὴν ἴδια κατεύθυνση, πλὴν ὁμοῦ μὲ διαφορετικὸ καὶ πάντως ἀμφίβολος ὀρθότητος σκεπτικὸ, κινεῖται ὁ Μ. ΓΕΔΕΩΝ, «Αἱ λεγόμενα κανονικά τῶν πατέρων ἐπιστολαί», *Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια* 45 (1921) 67 ἔπ. [68], ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὴν ἐν λόγῳ Ἐπιστολὴ ὡς τὸν 9ο Κανόνα «διότι ἐπ' αὐτῷ στηρίζεται ἡ ἔκτοτε πράξις τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν τὴν Ἐπισκοπὴν παραιτούμενων ἀρχιερέων (καὶ) διότι διατάττει ἡ σύνοδος αὕτη νὰ ἔχη τὸ τῆς ἱεροσύνης ἐνεργὸν ὁ παραιτούμενος, συμμετέχων καὶ χειροτονίας, ὡς οἱ σημερινοὶ "πρώτον"».

Οικουμενικής Συνόδου και ζήτησε «τέως τὴν τοῦ Ἐπισκόπου τιμὴν καὶ κλησιν». Ἡ Σύνοδος, ἐπειδὴ πληροφορήθηκε ὅτι ὁ Εὐστάθιος παραιτήθηκε ἀπὸ ἀμέλεια καὶ ἐπιπολαιότητα, καθὼς καὶ ἀγάπη στὴν ἡσυχία καὶ ὄχι ἀπὸ κάποιον κανονικὸ παράπτωμα, ἀποφάσισε, «οἰκονομία χρησάμενη καὶ ἀσυνήθει συγκαταβάσει» νὰ ἔχει τὸ ὄνομα τῆς Ἐπισκοπῆς, τὴν τιμὴν καὶ τὴν κοινωνία, ἀλλὰ νὰ μὴν χειροτονεῖ οὔτε νὰ ἱερουργεῖ μὲ δική του αὐθεντία, χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ οἰκείου Ἐπισκόπου.

Εἶναι γεγονός ὅτι τὸ θέμα τῆς οἰκειοθελοῦς παραιτήσεως τοῦ Ἐπισκόπου ἀπὸ τὸν θρόνον του στασιάζεται ὡς πρὸς τὴν κανονικότητά του¹¹. Ἔτσι, ἔχει διατυπωθεῖ ἡ ἄποψη, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, ὅτι ἡ παραίτηση γιὰ ἄλλους, πλὴν τοῦ γήρατος ἢ τῆς ἀσθενείας, λόγους εἶναι κανονικῶς ἀνεπέρευστη καὶ ἐπομένως συνεπάγεται ἀπώλεια ὄχι μόνο τῆς διοικήσεως τῆς ἐπισκοπικῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τῆς [ἀρχ]ιερατικῆς ἀξίας¹². Ὡστόσο, δὲν πρέπει νὰ παρορᾶται ὅτι ἡ ιδιότητα τοῦ κληρικοῦ δὲν ἀποβάλλεται μὲ οἰκειοθελῆ παραίτηση καὶ συνεπῶς ἡ ἐκούσια παραίτηση ἀπὸ τὴν [ἀρχ]ιερωσύνην καὶ ἀκολούθως, ἀπὸ τὰ ἀπορρέοντα ἐξ αὐτῆς δίκαια θεωρεῖται κανονικῶς ὅλως ἀδύνατη¹³. Προσθέτως, στὴ μακροαίωνα ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ ἔχει παρατηρηθεῖ τὸ φαινόμενο οἱ Ἐπίσκοποι νὰ παραιτοῦνται καὶ γιὰ ἄλλους, πλὴν τοῦ γήρατος ἢ τῆς νόσου, λόγους¹⁴, ἥτοι ἐξαιτίας *εὐλόγης αἰτίας* ἢ *σοβαροῦ λόγου*, χωρὶς νὰ τίθεται σὲ ἀμφιβολία ἡ κανονικότητα αὐτῶν τῶν παραιτήσεων. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἐπισκοπικὲς παραιτήσεις ἔχουν γίνεαι ἀποδεκτές, μεταξὺ ἄλλων, ἀκόμα καὶ λόγῳ χρεῶν τῆς ἐπισκοπικῆς ἐπαρχίας¹⁵ ἢ ἀπὸ ἐπιθυμία πρὸς ἐφησυχασ-

11. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ ὄριον ἡλικίας κ.λπ.*, supra ὑποσημ. 9, σ. 46.

12. Στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία ὑπάρχουν καὶ τέτοια, εὐάριθμα ἔστω, παραδείγματα. Βλ. προχείρως γιὰ τὴν παραίτηση τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας Ἰωάννη Ε' Ὁξειίτη τόσο ἀπὸ τὸν θρόνον ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀρχιερωσύνης, ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ [ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ], *Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, «Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωάννης Ε' Ὁξειίτης (1089-1100)»*, *Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*, τ. ΙΒ', 1936, σσ. 361-388 [380]· πρβλ. Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Θέματα βυζαντινοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἐνδιαφέροντα τὴν σύγχρονον πρακτικὴν*, Ἀθήναι, 1957, σ. 41, ὅπου περισσότερα παραδείγματα.

13. Βλ. Π. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΥ, *Ἡ ἱερωσύνη καὶ αἱ ἐξ αὐτῆς νομοκανονικαὶ συνέπειαι κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι κρατοῦντα*, Ἀθήναι: ἔκδ. οἶκος «Ἀστήρ», 1951.

14. Βλ. ἐνδεικτικὴ περιπτώσιολογία σὲ ΡΑΛΛΗ, supra ὑποσημ. 3, σ. 20 ἔπ.

15. Βλ. προχείρως σὲ Μ. ΓΕΛΕΩΝ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηνῶν*, [ἀνατύπωσις ἐκ τῶν «Μνημείων τῆς Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων»], ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Σακελλαρίου, 1891, τὶς ἀκόλουθες παραιτήσεις: α) τοῦ Ἐπισκόπου Ἄν-

σὸ¹⁶ ἢ προκειμένου «ὅπως [οἱ Ἐπίσκοποι] διατρίψωσι περὶ ἐπιστημονικὰ ἔργα» [!]¹⁷, ἐνῶ συγχρόνως διατηρεῖται ἡ [ἀρχ]ιερωσύνη, ἡ ὁποία δὲν [παρα]ἀκολουθεῖ τὴν ἀπώλεια τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου¹⁸. Γιὰ αὐτό, ἡ ἐκκλησιαστικὴ πράξις, λόγῳ καὶ τῆς ἐννοιολογικῆς εὐρύτητας τὴν ὁποία ἔχει προσδώσει στοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους συγχωρεῖται κανονικῶς ἡ οἰκειοθελὴς ἐπισκοπικὴ παραίτησις¹⁹, αὐτὴ τὴ γραμμὴ ἀκολουθεῖ κυρίως²⁰. Ἄντιμετωπίζει,

δρου [1619] «διὰ τὸ χρέος τῶν ἑβδομήκοντα πέντε χιλιάδων τῶν ἄσπρων, ἃ χρεωστῶ τῷ χρησιμωτάτῳ κυρ. Ἰωάννῃ τῷ Ὑψηλᾷ καὶ κυρ. Δήμῳ Σαλλονικέως καὶ τὰς ἑξ ἑκατάδας τῆς ἐξαρχίας, ἅπερ οὐ δύναμαι πληρῶσαι...» [σ. 19], β) τοῦ Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Σωφρονίου [1639] «διὰ τὰ πολλὰ βάρη καὶ χρεὴ τῆς ἐπαρχίας μου Ἀθηνῶν μὴ δυνάμενος βαστάσαι καὶ κυβερνήσαι ταῦτα» [σ. 21], γ) τοῦ Μητροπολίτη Ἀθηνῶν Δανιὴλ [1655] «μὴ ὑποφέρωντας τὰ χρεὴ καὶ τὰ δοσίματα τῆς ἐπαρχίας μου οὔτε δυνάμενος κυβερνᾶν καὶ διῆθύνειν αὐτήν» [σ. 22]· πρβλ. Δ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ-Π. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗ, *Ἡ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἓνα τεκμήριον* [= Θεσμοὶ καὶ ἰδεολογία στὴν νεοελληνικὴ κοινωνία, 35], Κέντρο Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν - Ἐθνικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, τ. Α', 1987, ὅπου μνημονεύονται, μεταξύ ἄλλων, οἱ παραίτησεις λόγῳ χρεῶν τῶν Μητρ. Ναυπλίου καὶ Ἀργους Παρθενίου [1599], Διδυμοτεῖχου Ἰωάσαφ [1606], Χριστιανουπόλεως Ἰγνατίου [1645], γιὰ τὸν ὁποῖο ὑπάρχει ρητὴ μνεῖα ὅτι διατηρεῖ καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην του, Χίου Γερασίμου [1658] καὶ Νέων Πατρῶν Ἀθανασίου [1660], σσ. 225, 240, 282, 330 καὶ 329 ἀντιστοίχως.

16. Βλ. χαρακτηριστικῶς Ὑπόμνημα Ἀλεξανδρείας Κυπριανοῦ ἐπὶ [Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου] Σαμουὴλ Α' [1766], σὸ ὁποῖο γίνεται μνεῖα γιὰ τὴν παραίτησις τοῦ Ἀλεξανδρείας Ματθαίου «διὰ τὸ ἐκεμηκὸς τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἔρωτι ἡσυχίας καὶ ἀπραγμῶνος διαγωγῆς» σέ: Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου* [1564-1863], τ. Β', ἐν Κωνσταντινουπόλει: 1904, σ. 41.

17. Ἔτσι ΡΑΛΛΗΣ, supra ὑπόσημ. 3, σ. 48.

18. Βλ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, supra ὑπόσημ. 10, σ. 179.

19. Βλ. πιδό κάτω ὑπόσημ. 124.

20. Βλ. ΡΑΛΛΗ, supra ὑπόσημ. 3, σ. 15 καί, συναφῶς, Γ. ΡΑΜΜΟΥ, *Στοιχεῖα Ἑλληνικοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθῆναι: ἔκδ. «τὸ Νομικόν», 1947, § 27, σ. 70 ἐπ. [73]· πρβλ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 16, τ. Β', σ. 47 ἐπ. [49], πὸν ἀναφέρεται στὴν περίπτωσι τῆς ἐκπτώσεως ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τοῦ Ἀλεξανδρείας Θεοφίλου [1825], λόγῳ τοῦ ὅτι, κατὰ παραβάσι τῶν ἱερῶν κανόνων, ἐγκατέλειψε ἐπὶ ἑπταετία τὸ ποιμνίον του καὶ διέμενε κατὰ τὸ ἐν λόγῳ διάστημα στὴν Πάτιρο, ὁ ὁποῖος, ὅμως, διατήρησε τὴν ἀρχιερωσύνην του, ἔχοντας πλέον τὸν τίτλον τοῦ «πρώην Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας» καί, ὅλως προσφάτως, τὴν παραίτησις τοῦ Ἀρχιεπισκόπου [ἤδη πρώην] Τσεχίας καὶ Σλοβακίας Χριστοφόρου [κατὰ κόσμον Radim Πούλετς], «ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ Προέδρου τῆς Ἱ. Συνόδου», ἡ ὁποία ὑπεβλήθη κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 12ης Ἀπριλίου 2013 τῆς οἰκείας Συνόδου, ὅτε καὶ ἔγινε ἀποδεκτὴ, «διὰ τὴν μὴν ὀδηγηθεῖ σὲ διάσπαισι ἢ μικρῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν»: <http://www.romfea.gr/ektaktanea-2/16468> [14.4.2013].

δηλαδή, την έκουσια παραίτηση του Ἐπισκόπου, πού γίνεται γιά κανονικούς λόγους, ἤτοι λόγω γήρατος, ἀσθένειας ἢ ἄλλης εὐλογῆς αἰτίας ἢ σοβαροῦ λόγου, ὡς παραίτηση μόνο ἀπό τόν θρόνο²¹, καί ὄχι ἀναγκάως καί ἀπό τήν [ἀρχ]ιερωσύνη, ὅποτε ὁ παραιτηθεῖς Ἐπίσκοπος μπορεῖ νά ἱεροπρακτεῖ, μέ τήν ἄδεια πάντως τοῦ ἐπιχώριου Ἀρχιερέως²².

III. Ἡ πολιτειακή νομοθεσία

Στήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχουν καταγραφεῖ ἀρκετές περιπτώσεις σπουδῆς τῆς Πολιτείας νά ἐπιβάλλει ὄριο ἡλικίας στοὺς Ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖες ἐντάσσονται βεβαίως στό πλαίσιο τῆς πρακτικῆς τῆς νά ἐπεμβαίνει, ὄχι σπανίως, στά ἐσωτερικά ζητήματα (*interna corporis*) τῆς Ἐκκλησίας.

Α. Γιά πρώτη φορά ὄριο ἡλικίας ἐπιβλήθηκε στίς 5 Δεκεμβρίου 1923, ὅταν τὸ στρατιωτικὸ κίνημα ὑπὸ τὴν ἡγεσία τῶν συνταγματαρχῶν Ν. Πλαστήρα καί

21. Βλ. ἐνδεικτικῶς σὲ ΓΕΔΕΩΝ, *Συμβολαὶ κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 15, χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, στά ὁποῖα δηλώνεται ἡ πρόθεση τοῦ κατὰ περίπτωση Ἐπισκόπου νά παραιτηθεῖ μόνο ἀπό τόν θρόνο του καί ὄχι ἀπό τήν [ἀρχ]ιερωσύνη του: α) ὁ Ἐπίσκοπος Ἄνδρου [1619] «ποιεῖ παραίτησιν οἰκειοθελῆ καὶ ἀβίαστον τοῦ θρόνου» [σ. 19], β) ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Σωφρόνιος [1639] «οἰκειοθελῶς καὶ ἀβίαστος ποιεῖ τὴν παραίτησιν, (δηλονότι τοῦ θρόνου [τοῦ] μόνον οὐχὶ δὲ καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης)...» [σ. 21], γ) ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αἰγίνης Δωρόθεος [1651] δηλώνει ὅτι «οἰκεῖα βουλὴ καὶ θελήσει ποιούμεν παραίτησιν τῆς ἐπαρχίας μου Αἰγίνης οὐ μὴν δὲ τῆς ἀρχιερωσύνης μου...» [σ. 22], δ) ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν Δανιὴλ [1655] «κάμνει τελείαν παραίτησιν ἀβίαστον οἰκειοθελῆ τοῦ θρόνου μου καὶ τῆς ἐπαρχίας μου αὐτῆς τῶν Ἀθηνῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης μου» [σ. 22-23]· πρβλ. καὶ J. DARROUZÈS, *Documents inédits d' ecclésiologie byzantine* [Archives de l' Orient Chrétien, 10], Textes édités, traduits et annotés par J. Darrouzès, Paris: Institut Français d' études byzantines, 1966, 310, 17 ἑπ., γιά περισσότερα δὲ λήμματα σχετικῶς μέ τὴν περιπτώσιολογικὴ προσέγγιση αὐτῆς τῆς παραμέτρου βλ. Μητρ. Κορινθίας ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ [ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ], *Κλεῖς ὀρθοδόξων κανονικῶν διατάξεων*, [Concordancia], Ἀθήνα: ἔκδ. «Ἀστὴρ», 1979, σσ. 270-271 [ιδίως 271, στίχ. 23, 33, 50 καὶ passim].

22. Ἄλλως, διαπράττει τὴν ἀποδοκιμαζόμενη ἀπὸ τοὺς κανόνες «παρ' ἐνορίαν» τέλεση ἱεροπραξιῶν [=ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνικὸν Ἐκκλησιαστικὸν Δίκαιον*, supra ὑπόσημ. 10, σ. 179]· βλ. προχειρῶς τὴν ἀπὸ 1721 συνοδικὴν πράξιν τοῦ Πατριάρχη Ἱερεμία Γ', μέ τὴν ὁποία ἐπετράπη στὸν παραιτηθέντα Μητροπολίτη πρώην Φιλίππων καὶ Δράμας Ἰσακεῖμ «ἔχειν τὸ ἐνεργεῖν τῆς ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ ὅπου ἂν προσκληθῆ, εἰδήσει τοῦ κατὰ τόπον προϊσταμένου» σέ: Α. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΕΡΑΜΕΩΣ, *Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη*, ἤτοι κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ ἀγιωτάτου ἀποστολικοῦ τὲ καὶ καθολικοῦ ὀρθοδόξου πατριαρχικοῦ θρόνου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ πάσης Παλαιστίνης ἀποκειμένων ἑλληνικῶν κωδίκων, συνταχθεῖσα μὲν καὶ φωτοτυπικοῖς κοσμηθεῖσα πίναξιν, Bruxelles: éd. Culture et civilisation, 1963 [μηχανοστατικὴ ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως 1891-1915], τ. Δ', 1899, σ. 395 ἑπ.

Σ. Γοναῖα καὶ τοῦ ἀντιπλοιάρχου Δ. Φωκᾶ, πού ἐπικράτησε τὸν Σεπτέμβριο 1923 μετὰ τὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ, ἀποφάσισε ὅτι οἱ Μητροπολίτες τῆς αὐτοκέφαλης Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποχωροῦν «τῆς ὑπηρεσίας» μόλις συμπληρώσουν τὸ 65ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους²³. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν προκαλοῦσε, μετὰ ἀπὸ σχετικὴ ἀπόφαση τῆς Ἱ. Συνόδου, πού εἶχε ὅμως ἀπλῶς διαπιστωτικὸ χαρακτήρα²⁴, τὴν ἔκδοση τοῦ σχετικοῦ βασιλικοῦ διατάγματος, ἐνῶ ἡ βεβαίωση τῆς ἡλικίας τῶν Μητροπολιτῶν γινόταν ἀπὸ τὴν Ἱ. Σύνοδο βάσει ληξιαρχικῆς πράξεως γεννήσεως ἢ, σὲ περιπτώση ἐλλείψεώς της, τοῦ μητρικοῦ ἀρρένων ἢ τοῦ μοναχολογίου τῆς οἰκείας γιὰ κάθε ἕναν Μονῆς ἢ ὑπεύθυνης δηλώσεως τοῦ Μητροπολίτη περὶ τῆς ἡλικίας του ἐνώπιον οἰουδῆποτε ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου.

Στὶς προθέσεις αὐτὲς τῆς «Ἐπαναστάσεως» ἀντιστάθηκε σθεναρῶς ὁ νέος [τότε] Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος [Παπαδόπουλος], ὁ ὁποῖος, μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ τῶν λοιπῶν Ἱεραρχῶν, ἔπεισε τὴν πολιτικὴ ἡγεσία νὰ ὑποχωρήσει, δεδομένου ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀποφάσεως περὶ καθιερώσεως ὁρίου ἡλικίας θὰ προκαλοῦσε τὴν ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν θρόνο ἕξι τουλάχιστον Μητροπολιτῶν²⁵. Ἔτσι, ἡ ὡς ἄνω ἀπόφαση τῆς «Ἐπαναστάσεως» ἀντικαταστάθηκε, λίαν συντόμως²⁶, μὲ νέα²⁷, ἢ ὁποία ὄριξε²⁸ ὅτι Μητροπολίτες, «ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ τοὺς νόμους τοῦ Κράτους ποιμαντορικῶν αὐτῶν καθηκόντων», ἀποχωροῦν «τῆς ὑπηρε-

23. Ἄρθρ. 1 τῆς μὲ ἀριθ. 33.960/1923 ἀποφάσεως τῆς «Ἐπαναστάσεως» «Περὶ ὁρίου ἡλικίας, μεταθέσεως καὶ περιθάλψεως τῶν Μητροπολιτῶν τῆς αὐτοκέφαλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ ἀνασυγκροτήσεως τῆς Ἱεραρ. Συνόδου», πού ὑπογράφεται ἀπὸ τὸν «Ἀρχηγό» Ν. Πλαστήρα: Ε.τ.Κ. Α' 352.

24. Ibidem, ἀρθρ. 1 ἐδ. δ'.

25. Ἔτσι ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ [ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ], Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τοῦ 1934*, Ἀθῆναι: ἔκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία, 2000, γ' ἔκδ., [μεταγλώττιση: Β. ΚΑΡΑΓΩΡΓΟΣ], σσ. 216-217· πρβλ. Γ. ΠΡΙΝΤΖΙΠΑ - Γ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ, *Ἐκκλησία καὶ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸ 1821 ἕως σήμερα. Ἱστορικὴ ἐπισκόπηση*, [Σειρά: Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία], ἔκδ. Προσκήνιο, 2005, σσ. 90-91.

26. Ἦτοι ἐντὸς διαστήματος μικρότερου τῶν 10, ἀκριβῶς εἰπὲν 9 ἡμερῶν, ἀφοῦ ἡ νέα ἀπόφαση δημοσιεύθηκε στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως στὶς 14 Δεκεμβρίου 1923, ἐνῶ ἡ τροποποιηθεῖσα εἶχε δημοσιευθεῖ στὶς 5 τοῦ ἴδιου μηνός.

27. Πρόκειται γιὰ τὴ μὲ ἀριθ. 35.420/1923 ἀπόφαση «Περὶ ἀποχωρήσεως, μεταθέσεως καὶ περιθάλψεως τῶν Μητροπολιτῶν τῆς Αὐτοκέφαλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»: Ε.τ.Κ. Α' 362/14.12.1923.

28. Ibidem, ἀρθρ. 1 καὶ 2.

σίας», μετά από απόφαση της Ί. Συνόδου της Ίεραρχίας της Ίκκλησίας της Ελλάδος [στο έξιης: Ι.Σ.Ι.]. Έπομένως, με τη νέα αυτή ρύθμιση, ή απομάκρυνση από τον μητροπολιτικό θρόνο αποσυνδέεται από τη συμπλήρωση συγκεκριμένου όριου ήλικίας και ταυτίζεται αίτιωδώς με την ανεπάρκεια στην άσκηση των ποιμαντορικών καθηκόντων, ή όποια [ανεπάρκεια] άποτελεϊ, όμως, όρο άρκετά άσαφή και άοριστως διατυπωμένο έτσι ώστε να έπιτρέπει την πολιτική του έκμετάλλευση²⁹, σχετικώς δέ άποφασίζει ή Ι.Σ.Ι., ή όποια, ως «άνωτάτη έν τῷ Βασιλείῳ Ίκκλησιαστική Άρχή»³⁰, διοικεί πλέον την Ίκκλησία³¹.

Όπως ήταν άναμενόμενο, ή απόφαση αυτή προκάλεσε έντονη διχοστασία στους κόλπους της Ίκκλησίας, ή όποια έντοπιζόταν κυρίως στον προσδιορισμό των κριτηρίων, πού θα έπρεπε άναγκαίως να συντρέχουν προκειμένου να έννοιοδοτηθεϊ ό όρος «ανεπάρκεια πρὸς έκπλήρωσιν των ποιμαντορικών καθηκόντων». Έτσι, οι σχετικές συζητήσεις³² περιστρέφονταν γύρω άφ' ένός από τό εάν τό όριο ήλικίας μπορεϊ να άποτελέσει κριτήριο της ανεπάρκειας ένός Μητροπολίτη και άφ' έτέρου εάν εϊναι έπιτρεπτή ή τοποθέτηση Βοηθών Ίπισκόπων³³ σέ ύπερήλικες Άρχιερεϊς. Εϊναι προφανές ότι μεταξυ των μελών της

29. Βλ. Θ. ΤΣΙΡΩΝΗ, *Ίκκλησία Πολιτευομένη. Ό πολιτικός λόγος και ρόλος της Ίκκλησίας της Ελλάδος (1913-1941)*, Θεσσαλονίκη: έκδ. Έπίκεντρο, 2010, σσ. 189-190.

30. Η Ι.Σ.Ι. θεσμοθετήθηκε τό πρώτον με την ύπ' άριθ. 35.422/1923 απόφαση της «Έπαναστάσεως» «Περί διοικήσεως της Αυτόκεφάλου Ίκκλησίας της Ελλάδος»: Ε.τ.Κ. Α' 362/14.12.1923.

31. Η σύγκληση της Α' Ι.Σ.Ι. όρίστηκε για τις 24.12.1923, οι έργασίες της δέ θα διαρκούσαν μέχρι τις 2.1.1924, σύμφωνα με τό από 17.12.1923 Β.Δ., τό όποιο έκδόθηκε από τον Βασιλέα Γεώργιο Β' μετά από πρόταση του έπί των Ίκκλησιαστικών και της Δημοσίας Έκπαιδεύσεως Έπουργού Α. Στρατηγόπουλου: Ε.τ.Κ. Α' 368/18.12.1923.

32. Βλ. ένδεικτικώς τη σχετική συζήτηση κατά την ΚΕ' συνεδρία της Ι.Σ.Ι. της 22.2.1926 σέ Θ. ΣΤΡΑΓΚΑ, *Ίκκλησίας άποφάσεις περί ανεπάρκειας άρχιερέων και θεσμού βοηθών έπισκόπων [1923-1926]*, Άθήναι, 1967, σ. 23 έπ. και passim.

33. Πρβλ. άρθρο. 20 Καταστατικού Νόμου 1923: Ε.τ.Κ. Α' 387/31.12.1923 = Μητρο. Κίτρος ΒΑΡΝΑΒΑ [ΓΩΡΤΖΑΤΟΥ], *Η Καταστατική Νομοθεσία της Ίκκλησίας της Ελλάδος από της συστάσεως του Έλληνικού Βασιλείου*, Έν Άθήναις, 1967, σσ. 133-134. Όστόσο, έπειδή ή πρόβλεψη του Νόμου αυτού για τους Βοηθούς Έπισκόπους (άρθρο. 20) προκάλεσε άντεγρήσεις και διαφοροποιήσεις στο σώμα της Ι.Σ.Ι. [βλ. προχείρως ΣΤΡΑΓΚΑ, *Ίκκλησίας άποφάσεις κ.λπ. ibidem*, σ. 45 έπ., ό όποιος άναφέρει τό με άριθ. Σ.Π. 2163/1926 τηλεγράφημα του Μητρο. Ναυπακτίας Άμβροσίου πρὸς την Ί. Σύνοδο και τό Έπουργείο των Ίκκλησιαστικών, όπου χαρακτηρίζει «όλέθριον τη Ίκκλησία» τον θεσμό των Βοηθών Έπισκόπων και τό όποιο προκάλεσε μακρά και ζωηρή συζήτηση στη ΛΑ' συνεδρία της Ί. Συνόδου της 12.3.1926] δέν εφαρμόστηκε από την Ίκκλησία, παρά μόνο για την Ί. Άρχιεπισκοπή Άθηνών: ΣΤΡΑΓΚΑΣ, *ibidem*, σ. 61.

Ι. Συνόδου δὲν ὑπῆρχε ἐκπεφρασμένη μία ὁμοφώνως ἀποδεκτὴ θέση. Ἄλλοι ὑποστήριζαν ὅτι τὸ ὄριο ἡλικίας δὲν μπορεῖ γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο νὰ ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὡς κριτήριον γιὰ τὴν ἀνεπάρκεια ἑνὸς Μητροπολίτη «οὐδὲ ἐν γένει διὰ πάντα ἄνθρωπον, διότι εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι τὶς γέρον καὶ νὰ ἔχῃ ἀκμὴν νέου καὶ ἀντιθέτως ὁ νέος τὴν ἡλικίαν νὰ ἔχῃ ἀνεπάρκειαν γέροντος»³⁴ καὶ ἄλλοι διατύπωναν τὴν ἄποψη ὅτι ἡ προχωρημένη ἡλικία, ἐὰν δὲν συνιστᾷ ὡπωσδήποτε ἀπόδειξη ἀδυναμίας, ἀποτελεῖ, ὁμως, κατὰ τὸν φυσικὸ νόμο, ἀμάχητο τεκμήριον πὺς «αἱ σωματικαὶ δυνάμεις ὑποχωροῦσιν ἐγκαταλίπουσαι μικρὸν κατὰ μικρὸν πάντα ἄνθρωπον»³⁵. Ἦδη, ἐν τῷ μεταξύ, τὸ δικτατορικὸ καθεστῶς τοῦ Θ. Πάγκαλου εἶχε θέσει σὲ ἰσχὺ τὸ Νομοθετικὸ Διάταγμα τῆς 26 Σεπτεμβρίου 1925³⁶, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο οἱ Ἀρχιερεῖς πὺν θὰ ἀποχωροῦσαν οἰκειοθελῶς «τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας» ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἰσχύος του³⁷, ἤτοι μέχρι 13 Δεκεμβρίου 1925, θὰ λάμβαναν ἐφ' ὄρου ζωῆς τὶς ἀποδοχὰς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἱεραρχῶν, ἐφ' ὅσον ὑπερέβησαν τὸ 65ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους ἢ τὸ 60ὸ καὶ εἶχαν «ὑπηρεσία Ἀρχιερέως» πάνω ἀπὸ 15 ἔτη ἢ περιῆλθαν σὲ σωματικὴ ἢ πνευματικὴ ἀνικανότητα, λόγῳ νόσου ἢ γήρατος πρὸς ἐκπλήρωση τῶν ποιμαντορικῶν τους καθηκόντων.

34. Ἔτσι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος [Παπαδόπουλος] κατὰ τὴν ΚΗ' συνεδρία τῆς Ι.Σ.Ι. τῆς 3.3.1926 σὲ ΣΤΡΑΓΚΑ, *Ibidem*, σ. 44· γιὰ τὸ ὅτι ἡ ἡλικία δὲν ἀποτελεῖ ἀναγκαιῶς τεκμήριον σωματικῆς ἀκμῆς καὶ πνευματικῆς διαύγειας, πρβλ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ ὄριον ἡλικίας κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 9, σ. 51, ὅπου παραθέτει τὸ ἀκόλουθο περιστατικὸ ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἱστορία: «Κατὰ τὴν κηδεῖα τοῦ Βασιλέως Παύλου, τὸ 1964, σχηματίστηκε ἐπίσημη πομπή. Ἡ πομπή θὰ τελείωνε στὴ συμβολὴ τῶν λεωφόρων Βασ. Σοφίας καὶ Βασ. Κωνσταντίνου, ὅπου καὶ θὰ διαλυόταν, ἐνῶ πλέον ἢ μεταφορὰ τοῦ νεκροῦ καὶ τῆς συνοδείας του θὰ συνεχιζόταν μὲ αὐτοκίνητα. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπίσημους ἦταν ἡλικιωμένοι, εἶχαν διατεθεῖ αὐτοκίνητα γιὰ αὐτούς, ὥστε νὰ μὴν διανύσουν περὶ τὴ διαδρομὴ ἀπὸ τὸν μητροπολιτικὸ ναὸ μέχρι τὴ συμβολὴ τῶν ἄνω ὁδῶν. Ὁ τότε πρωθυπουργὸς Γεώργιος Παπανδρέου, ἀφοῦ ἀναμέτρησε προφανῶς τὶς δυνάμεις του, προτίμησε νὰ μπεῖ σὲ αὐτοκίνητο καὶ ἀκολούθησε ἐποχούμενος τὴν τελετικὴ πομπή. Ρώτησαν καὶ τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν Χρυσόστομο [Χατζησταύρου], γέροντα ὄντα, ἐὰν θὰ ἔμπαινε καὶ αὐτὸς σὲ αὐτοκίνητο. Ὁχι, εἶπε, θὰ βαδίσω! καὶ διήνυσε ὅλη αὐτὴν τὴν ἀπόσταση, ἐπικεφαλῆς τῶν ἄλλων Ἱεραρχῶν, εὐθυτενῆς, καμαρωτός, μὲ ὅλη τὴν ἀρχιερατικὴ του σολή [...]. Ὁ Πρωθυπουργὸς ἦταν 76 ἐτῶν καὶ ὁ Ἀρχιεπίσκοπος 84!».

35. Βλ. τὴ σχετικὴ τοποθέτηση τοῦ Μητρο. Κορινθίας Δαμασκηνοῦ [Παπανδρέου] σὲ ΣΤΡΑΓΚΑ, *Ἐκκλησίας ἀποφάσεις κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 32, σ. 45.

36. Ε.τ.Κ. Α' 270/26.9.1925 καὶ Α' 13.11.1925.

37. Ἄρθρ. 12· πρβλ. ἄρθρ. 7 Ν.Δ. μὲ τὸ ὁποῖο διατηρεῖται σὲ ἰσχὺ, μεταξὺ ἄλλων, τὸ ἄρθρ. 20 Ν. 1923, τὸ ὁποῖο ὀρίζει τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἐπισκόπου λόγῳ ἀνεπάρκειας στὴν ἄσκηση τῶν καθηκόντων του καὶ τὴν τοποθέτηση Βοηθοῦ Ἐπισκόπου στοὺς ὑπερήλικες Ἀρχιερεῖς.

Τελικῶς, ἡ Η΄ Ἀριστίνδην Σύνοδος, ἡ ὁποία ἦταν ἑπταμελής³⁸ καὶ συστήθηκε τὸ 1925 ἀπὸ τὴ δικτατορικὴ κυβέρνησις τοῦ Θ. Πάγκαλου, κατὰ τὴν ΚΘ΄ συνεδρία τῆς 5.3.1926 ἀποφάσισε³⁹ νὰ καθορισθεῖ ἡ συμπλήρωσις τοῦ 70οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας ὡς κριτήριον γιὰ τὴν τοποθέτησις Βοηθοῦ Ἐπισκόπου στὸν καταληφθέντα ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω ὄριο Μητροπολίτη⁴⁰. Ὡστόσο, οἱ ἀποφάσεις αὐτὲς τόσο τοῦ συνταγματάρχου Ν. Πλαστήρα, ὅσο καὶ τῆς Ι. Συνόδου⁴¹ δὲν ἐφαρμόστηκαν, διότι ἀφ' ἑνὸς ἀντέδρασαν μὲ σφοδρότητα οἱ φίλοι τῶν κρατούντων τότε Μητροπολιτῶν ὑπερήλικοι [ἄνω τῶν 65 ἐτῶν] Ἱεράρχες καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνατράπηκε τὸ ἀμέσως ἐπόμενο διάστημα [Αὐγουστος 1926] ὁ Θ. Πάγκαλος, τὸν ὅποιον, ὁμως, διαδέχθησαν ἀσταθεῖς κυβερνήσεις⁴².

Β. Ἐπὶ Κυβερνήσεως τῶν λεγόμενων «ἀποστατῶν», μὲ Πρόεδρο τὸν Στ. Στεφανόπουλο καὶ Ἀντιπρόεδρο τὸν Γ. Ἀθανασιάδη - Νόβα, θεσπίστηκε τὸ Ν.Δ. 4589/1966⁴³, τὸ ὁποῖο, μὲ εἰσηγήσει τοῦ τότε Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Στ. Ἀλαμανῆ, καθιέρωσε ὄριο ἡλικίας γιὰ τοὺς Μητροπολίτες⁴⁴, ὑπογράφηκε δὲ «ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως» στίς 10 Νοεμβρίου 1966

38. Τῇ Συνόδῳ αὐτῇ συγκροτοῦσαν οἱ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος [Παπαδόπουλος] καὶ οἱ Μητρο. Καλαβρυτῶν Τιμόθεος [Ἀναστασίου], Κορινθίας [καὶ μετέπειτα (1941) Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν] Δαμασκηνός [Παπανδρέου], Κυθήρων [καὶ μετέπειτα (1955) Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν] Δωρόθεος [Κοτταράς], Καρυστίας Παντελεήμων [Φωστίνης], Ἡλείας Ἀντωνίου [Πολίτης] καὶ Γόρτυνος Πολύκαρπος [Συνδονίδης].

39. Ἡ σχετικὴ ἀπόφασις λήφθηκε μειοψηφοῦντος μόνου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου [Παπαδόπουλου], ὁ ὁποῖος διατύπωσε τὴν ἀποψη ὅτι «μὲ τὸ ὄριον ἡλικίας προσβάλλεται ἡ ἰσοβιότητα»: ΣΤΡΑΓΚΑΣ, *Ἐκκλησίας ἀποφάσεις κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 32, σ. 47.

40. Ibidem.

41. Ὁ ΣΤΡΑΓΚΑΣ, σὲ ἄλλο μεταγενέστερο ἔργο του [Ἐκκλησιαστικῶν ἐπισκοπικῶν ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ, Ἀθήναι, 1969, σ. 14] ἀναφέρει ὅτι ἡ Ι. Σύνοδος 1926 ἀποφάσισε τὸν καθορισμὸ τοῦ 70οῦ ἔτους ὡς ὁρίου ἡλικίας ἐξόδου τῶν Ἀρχιερέων ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ ὑπηρεσία καὶ τὴν τοποθέτησις Βοηθοῦ Ἐπισκόπου σὲ Ἀρχιερεῖς ἄνω τῶν 60 ἐτῶν. Πλὴν ὁμως ἡ ὡς ἄνω παραδοχὴ δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ Πρακτικὰ τῆς Συνόδου τῆς 5.3.1926 τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος δημοσιεύει ἀλλαχοῦ [Ἐκκλησίας ἀποφάσεις περὶ ἀνεπάρκειας ἀρχιερέων καὶ θεσμοῦ βοηθῶν ἐπισκόπων (1923-1926), Ἀθήναι, 1967, σ. 47]. Ἄλλωστε, τὴν περίοδο ἐκείνη ἀντικείμενον συζητήσεως δὲν ἦταν ἡ ἐπιβολὴ ὁρίου ἡλικίας στοὺς Ἀρχιερεῖς ἀντοτελῶς, ἀλλὰ τὸ ὄριο ἡλικίας ὡς condition sine qua non γιὰ τὴν τοποθέτησις Βοηθοῦ Ἐπισκόπου.

42. Βλ. σχετικῶς Θ. ΣΤΡΑΓΚΑΣ, *Ἐκκλησιαστικῶν ἐπισκοπικῶν κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 41, σ. 77.

43. «Περὶ ρυθμίσεως ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων καὶ ἄλλων τινῶν διατάξεων» (Ε.τ.Κ. Α΄ 239).

44. Ἀρθρ. 4 Ν.Δ. 4589/1966· πρβλ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, μέχρι σήμερον*, τόμ. Β΄, Ἀθήνα: ἔκδ. Γρηγόρη, β΄ ἔκδ., 2011, σσ. 315-316, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο «Ἡ νέα διάταξις ἀπετέλεσε καίριον πλῆγμα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας...».

ἀπὸ τὴ βασίλισσα Ἄννα-Μαρία, ὑποστηριζόμενο ἀπὸ τὰ δύο τότε μεγάλα κόμματα, ἦτοι τὴν Ἐνωση Κέντρου καὶ τὴν Ἐθνικὴ Ριζοσπαστικὴ Ἐνωση. Εἰδικότερα, μὲ τὸ νομοθετικὸ αὐτὸ διάταγμα τῆς δημοκρατικῆς περιόδου, τὸ ὁποῖο διευκόλυνε στὴ συνέχεια σημαντικὰ τὴν ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ δικτατορικὸ καθεστῶς τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 τοῦ [τότε] Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου τοῦ Β΄ [Χατζησταύρου]⁴⁵, οἱ Μητροπολίτες καὶ οἱ Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι ἀποχωροῦν αὐτοδικαίως «ἐκ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν» μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ 80οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας τους. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ἐκδίδεται, μὲ πρόταση τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, βασιλικὸ διάταγμα, γιὰ τὴ βεβαίωση δὲ τῆς ἡλικίας τῶν Μητροπολιτῶν ἐφαρμόζονταν ἀναλόγως οἱ διατάξεις ποὺ ἐκάστοτε ἴσχυαν γιὰ τὴν ἀποχώρηση λόγῳ ὀρίου ἡλικίας τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Ὅσοσο, μὲ εἰδικὴ διάταξη διευκρινιζόταν ὅτι ἡ ἐπιβολὴ ὀρίου ἡλικίας δὲν ἐφαρμόζεται «διὰ τὸν κατέχοντα ἐκάστοτε τὸν Θρόνον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος»⁴⁶.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀ. Περωτῆ, ὁ ὁποῖος εἰσηγήθηκε τὸ σχέδιο τοῦ ἐν λόγῳ νομοθετικοῦ διατάγματος στὶς 20 Σεπτεμβρίου 1966 κατὰ τὴν 65η συνεδρία τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς, ἡ νομοθετικὴ ἐπιβολὴ ὀρίου ἡλικίας στοὺς Μητροπολίτες ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τὴν ἀδήριτη πραγματικότητα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία «*Ἱεράρχαι λίαν προχωρημένοι εἰς τὴν ἡλικίαν ἀμφιβόλου ὑγείας καὶ διανοητικῆς καταστάσεως λόγῳ τῆς ἡλικίας των, ἐπιμένουν νὰ ποιμένουν τὰς μητροπόλεις των ἀπὸ τῆς κλίνης ἢ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας*»⁴⁷. Ἄλλωστε, καὶ πρὶν τὴ θέσπιση τοῦ Ν.Δ. 4589/1966, ἡ Πολιτεία εἶχε διατυπώσει τὴν πρόταση γιὰ τὴν ἐπιβολὴ ὡς ὀρίου ἡλικίας τοῦ 70οῦ ἢ τοῦ 80οῦ μετὰ ἀπὸ ἰατρικὴ γνωμάτευση, ἀναγκάστηκε ὁμως νὰ τὴν ἀποσύρει, ὅπως ἀποκάλυψε ὁ [τότε] Μητρ. Κίτρου Βαρνάβας [Τζωρτζάτος] κατὰ τὴ συνεδρία τῆς Ι. Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας στὶς 7 Ὀκτωβρίου 1963, γιὰ νὰ μὴν προκληθεῖ μεγαλύτερη ἀντίδραση τῆς Ι.Σ.Ι.⁴⁸.

45. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Ἡ διαπάλη κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 3, σ. 89.

46. Ἄρθρ. 4 § 2 Ν.Δ. 4589/1966· Σύμφωνα μὲ τὸν Γ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, supra ὑπόσημ. 44, σ. 315, ἡ ἐξαιρέση ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ρύθμιση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἐγίνε προκειμένου [ὁ τελευταῖος] νὰ μὴν ἀντιδράσει κατὰ τῆς «ὅλως ἀντικανονικῆς ταύτης καὶ πολιτικῶς σκοπίμου ἐνεργείας [sc. τῆς καθιερώσεως ὀρίου ἡλικίας]».

47. Ἐπίσημα Πρακτικὰ τῆς Εἰδικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Βουλῆς τοῦ ἄρθρ. 35 Σ. [Προεδρία: Δ. Παπασπύρου], τόμ. Β΄, 1966, σ. 1394.

48. Θ. ΣΤΡΑΓΚΑ, *Ἐκκλησίας Ἑλλάδος Ἱστορία ἐκ πηγῶν ἀψευδῶν 1817-1967*, τόμ. ΣΤ΄, 1980 [ἀνατ. 2001], σ. 4148.

1. Σὲ σχέσηη μὲ τὴν ἀπόφαση τῆς «Ἐπαναστάσεως» τοῦ 1923, τὸ ὡς ἄνω νομοθετικὸ διάταγμα ἀφ' ἑνὸς αὐξάνει ἀπὸ τὸ 65ο στὸ 80ὸ τὸ ὄριο ἡλικίας, γεγονός τὸ ὁποῖο δικαιολογεῖται ἀπὸ τὸ ὅτι στὸ ἐν τῷ μεταξὺ διααρρεῦσαν διάστημα τῶν 40 καὶ πλέον ἐτῶν αὐξήθηκε τὸ προσδόκιμο τῆς ζωῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου διευρύνει τὸ πεδίο ἐφαρμογῆς του, δεδομένου ὅτι, παρὰ τὴν ἐξαίρεση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὸ ὄριο ἡλικίας καταλαμβάνονται πλέον ὄχι μόνο οἱ Μητροπολίτες, ἀλλὰ καὶ οἱ Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι.

2. Ὡστόσο, ἡ καθιέρωση ὁρίου ἡλικίας γιὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Μητροπολιτῶν ἀπὸ τοὺς θρόνους τοὺς προκάλεσε τὴ σθεναρὴ ἀντίδραση τῆς Ι.Σ.Ι., ἡ ὁποία κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 10ης Δεκεμβρίου 1966 ἀποφάσισε τὴ συγκρότηση Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς μελέτη τοῦ Ν.Δ. 4589/1966. Ἡ ἐξαμελής αὐτὴ Ἐπιτροπὴ⁴⁹ στὸ Ὑπόμνημά της πού ἀπέστειλε στὴν Ι.Σ.Ι. τέσσερις ἡμέρες ἀργότερα, ἦτοι τὴν 14η Δεκεμβρίου 1966, ἔκρινε ὡς ἀντικανονικὴ καὶ συνεπῶς ἀντισυνταγματικὴ τὴ ρύθμιση τοῦ ἄρθρ. 4 §§ 1, 2 Ν.Δ. 4589/1966 καὶ εἰσηγήθηκε τὴν κατάργησίν της⁵⁰.

3. Ἡ Πολιτεία, ὅμως, δὲν ἀκύρωσε τὴ νομοθετικὴ πρωτοβουλία της. Ἀντιθέτως, προχώρησε σὲ ἄμεση ὑλοποίηση τῶν προβλέψεων τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος. Ἔτσι, μὲ τὸ Β.Δ. τῆς 24 Ἰανουαρίου 1967⁵¹, πού εἰσηγήθηκε ὁ τότε Ὑπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων καθηγητῆς Ἰ. Θεοδωρακόπουλος καὶ ἐκδόθηκε σὲ ἐκτέλεση τοῦ Ν.Δ. 4589/1966, θεωρήθηκαν «αὐτοδικαίως ἀποχωρήσαντες τοῦ Μητροπολιτικοῦ τῶν θρόνου, ὡς ἔχοντες ἤδη καταληφθεὶ ὑπὸ τοῦ ὁρίου ἡλικίας, κατὰ τὴν ἔναρξιν ἰσχύος τοῦ ἄρθρου 4 τοῦ Ν.Δ. 4589/1966» ἕξι Μητροπολίτες, οἱ Ἀλεξανδρουπόλεως Ἰωακεῖμ [Καβύρης], Δρυϊνουπόλεως καὶ Κονίτισης Χριστοφόρος [Χατζής], Κερκύρας καὶ Παξῶν Μεθόδιος [Κοντοστάνας], Σιδηροκάστρου Βασίλειος [Μαγκριώτης], Φλωρίνης Βασίλειος [Παπαδόπουλος] καὶ Ἐδέσσης καὶ Πέλλης Διονύσιος [Παπανικολόπουλος]. Ἀπὸ αὐτούς, τέσσερις, οἱ Μητροπολίτες Ἀλεξανδρουπόλεως, Κερκύρας, Φλωρίνης καὶ Ἐδέσσης προσέφυγαν στὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας, ζητώντας τὴν ἀκύρωση τοῦ ὡς ἄνω βασιλικοῦ διατάγματος.

49. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ ἀποτελεῖτο ἀπὸ τοὺς Μητροπολίτες Ἡλείας Γερμανὸ [Γκούμα], Θεσσαλονίκης Παντελεήμονα [Παπαγεωργίου], Μονεμβασίας καὶ Σπάρτης Κυπριανὸ [Πουλᾶκο], Ἐλασσῶνος Ἰάκωβο [Μακρυγιάννη], Μεσσηνίας Χρυσόστομο [Θέμελη] καὶ Παραμυθίας, Φιλιππῶν καὶ Γηρομερίου Τίτο [Ματθαϊάκη].

50. Βλ. περ. «Ἐκκλησία», τεύχ. ΜΔ', ἔτ. 1967, σ. 8 ἔπ.

51. Ε.τ.Κ. Γ' 27/26.1.1967.

Τὸ Ἀνώτατο Διοικητικὸ Δικαστήριον, μὲ Πρόεδρον τὸν Μιχ. Στασινοπούλου καὶ Εἰσηγητὴ τὸν Σύμβουλον Ἐπικρατείας Χ. Παναγιωτόπουλο, συνεδρίασε «Ἐν Ὀλομελείᾳ» στίς 28 Φεβρουαρίου 1967 καὶ μὲ τίς ὑπ' ἀριθ. 609-612/1967 ἀποφάσεις του⁵² ἀπέρριψε τίς αἰτήσεις ἀκυρώσεως⁵³. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀπὸ 25.2.1967 Εἰσηγητικὴ Ἔκθεσι ἐπὶ τῆς ὑπ' ἀριθ. 609/1967 ἀποφάσεως τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τοῦ Εἰσηγητῆ Χαρ. Παναγιωτόπουλου⁵⁴, τὴν ὁποία υἰοθέτησε στὸ σύνολό της τὸ δικαστήριον, γίνεται δεκτὴ ἡ ἀντικανονικότης τῆς νομοθετικῆς ρυθμίσεως περὶ ἐπιβολῆς ὁρίου ἡλικίας στοὺς Μητροπολίτες, πλὴν ὅμως ἡ ἀντικανονικότης αὐτὴ δὲν συνεπάγεται αὐτοθρόως καὶ ἀντισυνταγματικότητα τῆς σχετικῆς νομοθεσίας, δεδομένου ὅτι ἡ συνταγματικὴ κατοχύρωση τῶν ἱερῶν κανόνων⁵⁵ περιορίζεται μόνον σὲ αὐτοὺς πού ἀναφέρονται στὸ δόγμα ἢ σὲ θεμελιώδεις διοικητικοὺς θεσμοὺς, παγιωμένους ἀπὸ μακροῦ στὴν Ὁρθόδοξο Ἐκκλησίαν καὶ ὄχι καὶ σὲ ἐκείνους πού ρυθμίζουν ἀπλῶς διοικητικῆς φύσεως θέματα, ὅπως ἐν προκειμένῳ⁵⁶.

Μετὰ τὴν ἐξέλιξη αὐτῆ, ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος κήρυξε σὲ χηρεία τίς ἔξι Ἐπισκοπές, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀποχώρησαν οἱ καταληφθέντες ἀπὸ τὸ ὄριο ἡλικίας Ἱεράρχες⁵⁷. Ἀλλὰ, ἐνῶ ἡ Ἱ. Σύνοδος ἦταν ἔτοιμη, τὸν Ἀπρίλιον 1967, νὰ πληρῶσει τίς κενῆς Μητροπόλεις, εἶχε δὲ ἐκδοθεῖ καὶ σχετικὸ Βασιλικὸ Διάταγμα γιὰ

52. Ἡ Σ.τ.Ε. 612/1967 κοινοποιήθηκε ἀπὸ τὴν Ἱ. Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐνημέρωση σὲ ὅλους τοὺς Μητροπολίτες, δυνάμει τοῦ μὲ ἀριθ. πρωτ. 1309/διεκπ. 488/15.4.1967 ἐγγράφου της: βλ. *Αἱ συνοδικαὶ ἐγκύκλιον, ἐκδιδόμεναι ὑπὸ τῆς Ἱ. Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆ ἑκατονπεντηκονταετηρίδι ἀπὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ αὐτοκεφάλου αὐτῆς*, Ἀθήνα: ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, 2000, τ. Γ' [1957-1967], σσ. 639-643.

53. «Ἐφημερὶς Ἑλλήνων Νομικῶν», τόμ. 34, ἔτ. 1967, σ. 361 ἐπ., μὲ σχολ. Αθ. ΤΣΟΥΤΣΟΥ = «Νομικὸν Βῆμα» 15 (1967) 697.

54. «Ἐπιθεώρηση Δημοσίου καὶ Διοικητικοῦ Δικαίου», τόμ. 11, ἔτ. 1967, σ. 130 ἐπ.

55. Γιὰ τὸ ζήτημα βλ. ἐποπτικῶς Ἰ. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, «Ἱεροὶ κανόνες καὶ Σύνταγμα», Ἀθήνα: ἔκδ. Δήμου Ἀθηναίων, 2004, σσ. 28-33· ΤΟΥ ἸΔΙΟΥ, *Ἐγχειρίδιον κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 6, σ. 85 ἐπ.· πρβλ. προσφάτως Γ. Ἰ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία κατὰ τὴ νομολογία τοῦ Ἀρείου Πάγου*, [= Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Σειρά: Β' Μελέτες, 1], 2010, σ. 85 ἐπ.

56. Contra Α. ΜΑΡΙΝΟΣ, «Νομιμότης καὶ Κανονικότης, ἔννομος τάξις τῆς Πολιτείας καὶ ἔννομος τάξις τῆς Ἐκκλησίας»: ΣΤΟΥ ἸΔΙΟΥ, *Ἐκκλησία καὶ δίκαιον* (θεωρία καὶ νομολογία), Ἀθήνα: ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, 2000, σ. 216 ἐπ. [ιδίως σσ. 226 καὶ 237 ὑπόσημ. 22].

57. Ο ΣΤΡΑΓΚΑΣ, *Δημοσιευμάτων ἐπισκοπικῶν κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 41, σ. 77 ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἐκκλησία «εὐθὺς ἀμέσως ἀπεδέξατο ἀδιαμαρτυρητῶς» τὸν Ν. 4589/1966. Ὡστόσο, αὐτὸ δὲν εἶναι ἀληθές, διότι, ὅπως ἀναφέρθηκε, ἡ Ἰ.Σ.Ι. κατὰ τὴ συνεδρία τῆς 10.12.1966 συγκρότησε Ἐδικὴ Ἐπιτροπὴ πρὸς μελέτη τοῦ ζητήματος καὶ τελικῶς ζήτησε, ὡς ἐκ τῆς ἀντικανονικότητος καὶ συνεπῶς, ἀντισυνταγματικότητος τοῦ Νόμου, τὴν κατάργησή του.

τῆ σύγκλησής της, θέλοντας ἡ Σύνοδος νὰ χοροστατήσουν οἱ Τοποτηρητὲς τῶν κενῶν μητροπολιτικῶν θρόνων στὴν ἑορτὴ τοῦ Πάσχα [30.4.1967], ἐνήργησε ὥστε νὰ ἀνακληθεῖ τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα γιὰ σύγκληση τῆς Ι.Σ.Ι. τὸν Ἀπρίλιο καὶ νὰ ἐκδοθεῖ νέο γιὰ τὸν Μάιο 1967⁵⁸. Ὡστόσο, οἱ ραγδαῖες πολιτικὲς ἐξελίξεις πὺ μесоλάβησαν ματαίωσαν τὰ σχέδια τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, καθὼς τὸ πρωινὸ τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 ἐπιβλήθηκε ἡ στρατιωτικὴ δικτατορία ὑπὸ τὸν Γ. Παπαδόπουλο, ἐνῶ λίγες ἡμέρες ἀργότερα [28.4.1967], ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β΄ [Χατζησταύρου] ὑπέστη, κατὰ τὴν περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου, λιποθυμικὸ ἐπεισόδιο, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα νὰ στερηθεῖ ἔκτοτε τῆς ἡγεσίας του⁵⁹ καὶ οἱ ὅποιοι σχεδιασμοὶ νὰ ματαιωθοῦν...

4. Ὡστόσο, ὁ ὑπέργηρος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἀρνεῖτο νὰ ὑποβάλλει τὴν παραίτησή του. Γιὰ νὰ ξεπεράσει τὸν σκόπελο τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἀρνήσεως, ἡ δικτατορικὴ κυβέρνησις κατέφυγε στὴ λύση τοῦ ἀναγκαστικοῦ νόμου. Ἔτσι, τὸ ἀπόγευμα τῆς 9ης Μαΐου 1967, λίγη ὥρα μετὰ τὴ λήψη τῆς ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου, ὁ «πρωθυπουργός» Κ. Κόλλιας ἀνακοίνωσε ὅτι «δι' ἀναγκαστικοῦ νόμου, περὶ ρυθμίσεως ἐκκλησιαστικῶν τινῶν πραγμάτων, ἡ κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ κραταιώσῃ τὸ κῦρος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν καὶ νὰ προλάβῃ ὠρισμένα ἔκτροπα ὡς τὰ τοῦ παρελθόντος»⁶⁰. Τὴ διάταξη, ἡ ὁποία ἐξαιροῦσε τὸν ἐκάστοτε Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ἀπὸ τὶς διατάξεις περὶ ὀρίου ἡλικίας⁶¹, κατήργησε ὁ ἐν λόγω Α. Ν. 3 τῆς 10ης Μαΐου 1967, πὺ ὄρισε ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν ἐφαρμόζονται τὰ ἰσχύοντα γιὰ τοὺς Μητροπολίτες καὶ Βοηθοὺς Ἐπισκόπους⁶². Μάλιστα, μὲ τὸ βασιλικὸ διάταγμα τῆς 23.3/11.4.1968⁶³, ἡ ἰσχὺς τόσο τοῦ ἄρθρ. 4 § 1 Ν.Δ. 4589/66 ὅσο καὶ τοῦ ἄρθρ. 3 § 2 Α.Ν. 3/67 ἐπεκτάθηκε καὶ «ἐπὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κρήτης καὶ ἐπὶ

58. Πρόκειται γιὰ τὸ Β.Δ. 262/6.4.1967 «Περὶ ἐκτάκτου συγκλήσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»: Ε.τ.Κ. Α΄ 51/14.4.1967, τὸ ὁποῖο ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Βασιλεῖα Κωνσταντῖνο Β΄, μετὰ ἀπὸ πρόταση τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Γρ. Κασσιμάτη καὶ ὄριξε τὴν 11 Μαΐου 1967 ὡς ἡμέρα συγκλήσεως τῆς Ι.Σ.Ι., μὲ θέμα «πλήρως χηρενουσῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων συμφώνως πρὸς τὰς ἰσχυοῦσας κειμένας διατάξεις».

59. Βλ. ΣΤΡΑΓΚΑ, *Δημοσιευμάτων ἐπισκοπικῶν κ.λπ.*, supra ὑποσημ. 41, σσ. 77-78.

60. Βλ. Γ. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ, *Ἐκκλησία καὶ Κράτος 1833-1997. Ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῶν σχέσεων τους*, ἔκδ. Ποντίκι, 1997, σ. 159 ἐπ. [163].

61. Ἄρθρ. 4 § 2 Ν.Δ. 4589/1966.

62. Ἄρθρ. 3 § 2 Α.Ν. 3/1967.

63. Ε.τ.Κ. Α΄ 76.

των Ἀρχιερέων Μητροπολιτῶν τῆς ἐν Κρήτῃ Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας». Ὡστόσο, ἡ ρύθμιση τοῦ ἄρθρου 3 § 2 Α.Ν. 3/67, ἂν καὶ *prima facie* θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἀποκαθιστᾷ τὴν τρωθεῖσα νομιμότητα, ἦτοι συμμορφώνεται μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἰσότητος, ἀφοῦ ἐξισώνει ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν μὲ τοὺς λοιποὺς Μητροπολίτες, ἐντούτοις δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθεῖ ὅτι ἡ θέσπισή της ἦταν ἐνταγμένη στὸ πλαίσιο μιᾶς ὑπουλῆς μεθοδεύσεως τοῦ δικτατορικοῦ καθεστώτος, πού ἀποσκοποῦσε νὰ προκαλέσει, ὅπως ἤδη ἀναφέρθηκε, τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν θρόνο τοῦ [τότε] Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσόστομου τοῦ Β΄ [Χατζησταύρου]⁶⁴.

Γ. Ἡ δικτατορία τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967 ἀνακαθόρισε τὸ ὄριο ἡλικίας ἀποχωρήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ τῶν λοιπῶν Ἀρχιερέων ἀπὸ τοὺς θρόνους τους. Ἔτσι, μὲ τὸ Ν.Δ. 126/1969⁶⁵ ὀρίστηκε, γιὰ πρώτη φορὰ σὲ Καταστατικὸ Χάρτη, ὅτι ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ οἱ λοιποὶ Ἀρχιερεῖς ἀποχωροῦν αὐτοδικαίως στὸ 72ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ 72ο ἔτος προέκυψε ὡς συμβιβασμὸς μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας, πού πρότεινε τὸ 75ο καὶ τῆς «Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως», πού ἀντιπρότεινε τὸ 70ὸ ἔτος⁶⁶. Στὸ μεταξὺ, μὲ τὴ Συνακτικὴ Πράξη ΛΣΤ΄ /28.9.1968⁶⁷ καὶ συγκεκριμένα μὲ τὸ ἄρθρο 1 εἶχε προβλεφθεῖ ὅτι οἱ Μητροπολίτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀποχωροῦν αὐτοδικαίως ἀπὸ τὴ θέση τους μόλις συμπληρώσουν, ἀνεξαρτήτως ἡλικίας, 40ετία στὴν ἰερωσύνη καὶ 30ετία στὸν ἐπισκοπικὸ βαθμὸ. Ἐνας δὲ ἐξ αὐτῶν στὸν ὁποῖο ἐφαρμόστηκε ἡ ὡς ἄνω Συνακτικὴ Πράξη ὑπῆρξε ὁ Μητρο. Ἡλείας Γερμανός [Γκούμας], ὁ ὁποῖος ἦταν μέλος τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Ν.Δ. 4589/66. Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ρυθμίσεις τοῦ δικτατορικοῦ καθεστώτος σχετικῶς μὲ τὴν ἐπιβολὴ ὁρίου ἡλικίας ἴσχυσαν μέχρι τὸ 1974, ὅταν καὶ ἀποκαταστάθηκε ἡ δημοκρατικὴ νομιμότητα⁶⁸.

64. Ἡ ἔκδοση τοῦ Νόμου βρῆκε τὸν [τότε] Ἀρχιεπίσκοπο ἀσθενῆ, νοσηλεύμενο στὸ νοσοκομεῖο «Ἐρυθρὸς Σταυρὸς», μετὰ δὲ τὴν κατὰ τὰ ἄνω ἀπομάκρυνσή του ἀπὸ τὸν θρόνο ἐφησύχαξε στὴν ἰδιόκτητη κατοικία του στὸν Βύρωνα Ἀττικῆς, ὅπου καὶ διέμεινε μέχρι τῆς ἐκδημίας του ἕναν περίπου χρόνον ἀργότερα (9 Ἰουνίου 1968): βλ. σχετικῶς Μητρο. [πρώην] Λήμνου ΒΑΣΙΛΕΙΟ [ΑΤΕΣΗ], *Ἐπίτομος Ἐπισκοπικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι σήμερον*, ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, 1969, τ. Γ΄, σ. 107.

65. Ἄρθρο. 29 παρ. 2 Ν.Δ. 126/1969.

66. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Ἡ διαπάλη κ.λπ.*, supra ὑποσημ. 3, σ. 115.

67. Ε.τ.Κ. Α΄ 229.

68. Ἄρθρο. 15 τῆς μὲ ἀριθ. 1 Συνακτικῆς Πράξεως τῆς 1ης Αὐγούστου 1974 σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ Νομοθετικὸ Διάταγμα 87 τῆς 3ης Ὀκτωβρίου 1974 «Περὶ ἐπαναφορᾶς ἐν ἰσχύϊ τοῦ Ν.

IV. Ὁ ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης

Α. Ὁ ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἥτοι ὁ Ν. 590/1977⁶⁹, δὲν προβλέπει ὄριο ἡλικίας γιὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Μητροπολιτῶν ἀπὸ τοὺς θρόνους τους. Ὡστόσο, ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα στὸν Μητροπολίτη πού ἀδυνατεῖ νὰ ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντά του λόγω γήρατος ἢ ἀσθενείας⁷⁰ ἢ γιὰ ὅποιονδήποτε ἄλλον σοβαρὸ λόγο⁷¹ περὶ τοῦ ὁποῖου ἀποφαίνεται ἡ Διαρκὴς Ἱ. Σύνοδος [στὸ ἐξῆς: Δ.Ι.Σ.]⁷², νὰ ὑποβάλλει⁷³ κανονικὴ παραίτηση⁷⁴. Σὲ περίπτω-

671/1943, τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως αὐτοῦ καὶ ρυθμίσεως συναφῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων» (Ε.τ.Κ. Α' 278).

69. Ε.τ.Κ. Α' 146/31.5.1977 = Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, *Καταστατικὴ νομοθεσία*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Σάκκουλα, 2012, σσ. 3 ἔπ. = Ο ἸΔΙΟΣ, *Θεμελιώδεις διατάξεις σχέσεων Κράτους - Ἐκκλησίας* [= Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Σειρὰ Α' : Πηγές, 1], Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἔκδ. Ἄντ. Σάκκουλα, β' ἔκδ., 2006, σσ. 61 ἔπ.

70. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἔτυχε ἐφαρμογῆς ἀρκετὲς φορὲς, ἰδίως μετὰ τὸ ἔτος 2000, στὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις ἐπισκοπικῶν παρατήσεων λόγω νόσου ἢ γήρατος: α) Μητρ. Φωρινης, Πρεσπῶν καὶ Ἑορδαίας Αὐγουστίνος [Καντιώτης]: βλ. *Ἐκκλησία* 1 (2000) 68 καὶ τὸ ἀπὸ 5.1.2000 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 5/17.1.2000), β) Μητρ. Ὑδρας Ἱεροθέος [Τσαντίλης]: βλ. *Ἐκκλησία* 1 (2001) 44 καὶ τὸ ἀπὸ 21.12.2000 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 301/29.12.2000), γ) Μητρ. Χαλκίδος Χρυσόστομος [Βέργης]: βλ. *Ἐκκλησία* 11 (2001) 994 καὶ τὸ ἀπὸ 4.12.2001 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 307/10.12.2001), δ) Μητρ. Θήρας, Ἄμοργοῦ καὶ Νήσων Παντελεήμων [Ρίζος]: βλ. *Ἐκκλησία* 1 (2003) 72 καὶ τὸ ἀπὸ 20.12.2002 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 287/27.12.2002), ε) Μητρ. Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου Σπυριδῶν [Κυβετός]: βλ. *Ἐκκλησία* 3 (2003) 229 καὶ τὸ ἀπὸ 21.4.2003 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 93/24.4.2003), στ) Μητρ. Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς Ἀγαθόνικος [Φιλιππότης]: βλ. *Ἐκκλησία* 4 (2004) 287 καὶ τὸ ἀπὸ 13.4.2004 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ, 92/15.4.2004), ζ) Μητρ. Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως Διονύσιος [Λαδόπουλος]: βλ. *Ἐκκλησία* 8 (2004) 652 καὶ τὸ ἀπὸ 10.9.2004 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 217/17.9.2004), η) Μητρ. Πατρῶν Νικόδημος [Βαλληνδράς]: βλ. *Ἐκκλησία* 1 (2005) 54 καὶ τὸ ἀπὸ 28.1.2005 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 22/3.2.2005), θ) Μητρ. Πειραιῶς Καλλίνικος [Καροῦσος]: βλ. *Ἐκκλησία* 2 (2006) 143 καὶ τὸ ἀπὸ 9.2.2006 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ, 35/10.2.2006), ι) Μητρ. Τριφυλίας καὶ Ὀλυμπίας Στέφανος [Ματακούλιας]: βλ. *Ἐκκλησία* 1 (2007) 58 καὶ τὸ ἀπὸ 19.1.2007 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. Γ/68/31.1.2007).

71. Στὴν κατηγορία αὐτὴ ἀνήκει ἐνδεικτικῶς ἡ παραίτηση γιὰ λόγους εὐθιξίας τοῦ [πρώην] Μητρ. Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων καὶ [νῦν] Μητρ. Βρεσθῆνης Θεοκλήτου [Κουμαριανού]: βλ. *Ἐκκλησία* 4 (2005) 316 καὶ τὸ ἀπὸ 8.3.2005 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τεύχ. ΝΠΔΔ 55/9.3.2005).

72. Γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν σχετικῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς Δ.Ι.Σ. βλ. προχειρῶς Γ. ΛΙΛΑΙΟΥ, «*Παραίτησις Μητροπολίτου καὶ Δικαιοδοσία τῆς Δ.Ι.Σ.*»: ΣΤΟΥ ἸΔΙΟΥ, *Νομοκανονικά, Γνωμοδοτήσεις*, τ. Α', Ἀθήνα, 1993, β' ἔκδ., σσ. 114-120.

73. Σύμφωνα μὲ τὴν Σ.τ.Ε. 2401/1981, «*Νομικὸν Βῆμα*» 32 (1984) 181, νομολογήθηκε ἀφ' ἐνός ὅτι ἡ ὑποβληθεῖσα παραίτηση μπορεῖ νὰ ἀνακληθεῖ πρὶν ἢ Δ.Ι.Σ. ἀποφασίσει τὴν ἀποδοχὴ τῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι, σὲ περίπτωσι πού ἡ παραίτηση ὑποβλήθηκε ἔνεκα *σοβαροῦ λόγου*, δὲν

ση μάλιστα που ο Μητροπολίτης αρνεϊται, παρά τη διαπιστωμένη αδυναμία του να ανταποκριθεί επαρκώς στις ύψηλες απαιτήσεις του εύθυνοφόρου ύπουργήματός του, να παραιτηθεί⁷⁵, ειδική Έπιτροπή, που άποτελείται από τον Πρόεδρο του Συμβουλίου τής Έπικρατείας ή τον νόμιμο άναπληρωτή του, ως Πρόεδρο⁷⁶ και δύο καθηγητές τής Ίατρικής Σχολής τών Πανεπιστημίων τής χώρας, ως μέλη, υποβάλλει σχετικό πόρισμα⁷⁷ προς τη Δ.Ι.Σ., ή όποία είτε κηρύσσει τον

άπαιτείται ή Δ.Ι.Σ. να αίτιολογεί γιατί έκτίμησε τον συγκεκριμένο λόγο ως σοβαρό και συνακολούθως, γιατί άποδέχθηκε την έν λόγω παραιτήση.

74. [βλ. σελ. 358] Άρθρο. 34 § 2 Κ.Χ.· ή διάταξη αυτή εφαρμόσθηκε προσφάτως στην περίπτωση του [πρώην] Μητρο. Ζακύνθου Χρυσόστομου [Συνετού], ό όποιος, «για λόγους ύγείας και καταπονήσεως σωματικής, μη δυνάμενος να συνεχίσει έν πλήρη δύναμει την διακονίαν του», υπέβαλε την παραιτήσή του από τον μητροπολιτικό θρόνο τής Ζακύνθου, έγινε δε αυτή όμοφώνως άποδεκτή από τη Δ.Ι.Σ. κατά τη συνεδρία τής 5.9.2011 [βλ. περ. Έκκλησία 8 (2011) 568 και τό από 30.9.2011 Π.Δ. σε Ε.τ.Κ. τεύχ. Υ.Ο.Δ.Δ. 339/3.10.2011] και, έν συνέχεια, του άπονεμήθηκε ό τίτλος του Μητρο. Δωδώνης (Ε.τ.Κ. Γ/ 790/18.10.2011)· προβλ. Σ.τ.Ε. 4113/1983 (Όλομ.), «Άρμενόπουλος» 38 (1984) 826, με βάση την όποία ή διάταξη του άρθρο. 34 § 3 Κ.Χ. μπορεί άναλογικώς να εφαρμοστεί και σε περίπτωση άντικειμενικής αδυναμίας του Μητροπολίτη να άσκήσει τά ποιμαντικά του καθήκοντα.

75. Άντίστοιχες, ως έπί τό πολύ, διατάξεις σχετικώς με την παραιτήση ή την άπαλλαγή από τά έπισκοπικά καθήκοντα περιέχει και ή προϊσχύσασα καταστατική νομοθεσία, πλην βεβαίως τής περιπτώσεως που προβλέπεται ρητώς ή καθιέρωση όριου ήλικίας (Ν.Δ. 126/1969): βλ. άρθρο. 16 τής Διακηρύξεως τής άνεξαρτησίας τής Έλληνικής Έκκλησίας, άρθρο. Δ' / Ν. Σ' /1852, άρθρο. 20 Ν. 1923, άρθρο. 17 Ν. 5187/1931 και Κωδικοποιητικού Ν. 5438/1932, άρθρο. 38 Α.Ν. 2170/1940, άρθρο. 36 και 37 Ν. 671/1943, όπως τό τελευταίο τροποποιήθηκε με τό άρθρο. 2 Ν. 3952/1959 [= ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Η Καταστατική Νομοθεσία κ.λπ.*, supra ύποσημ. 33, σσ. 81, 97, 133-134, 177 και 199, 254, 292 και 313 άντιστοίχως]· προβλ. άρθρο. 57 ΣχΚΝ τής Κληρικολαϊκής Έπιτροπής του 1914, άρθρο. 41 ΣχΚΧ τής έν ταίς Νέαις Χώραις Έκκλησίαις, άρθρο. 31, 32 ΣχΚΝ τής έξ Άρχιερέων Έπιτροπής του 1959, άρθρο. 48-52 ΣχΚΝ τής Κληρικολαϊκής Έπιτροπής του 1962 και άρθρο. 43-47 ΣχΚΝ τής Δ.Ι.Σ. του 1964 [= ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *ibidem*, σ. 403, 441, 483-484, 527-529, 560-563 άντιστοίχως].

76. Σύμφωνα με τίς διατάξεις του άρθρο. 89 §§ 1, 2 και 3 του Συντάγματος (όπως άναθεωρήθηκε με τό από 6/4/2001 Ψήφισμα τής Ζ' Άναθεωρητικής Βουλής τών Έλλήνων- Ε.τ.Κ. Α' 84/17.4.2001 και 85/18.4.2001) και του άρθρο. 41 §§ 2 και 3 Ν. 1756/1988 (όπως τροποποιήθηκε με άρθρο. 1§1 Ν. 2993/2002), άπαγορεύεται στους δικαστικούς λειτουργούς να παρέχουν κάθε άλλη μισθωτική ύπηρεσία, καθώς και να άσκοϋν όποιοδήποτε έπάγγελμα. Κατ' έξαίρεση, έπιτρέπεται σε αυτούς [...] να μετέχουν σε συμβούλια ή έπιτροπές που άσκοϋν άρμοδιότητες πειθαρχικού, έλεγκτικού ή δικαιοδοτικού χαρακτήρα και σε νομοπαρασκευαστικές έπιτροπές, έφ' όσον ή συμμετοχή τους αυτή προβλέπεται ειδικά από τό νόμο. Έπομένως, έπειδή ή Έπιτροπή του άρθρο. 34 § 3 Κ.Χ. θεωρείται έλεγκτική, δέν τίθεται ζήτημα καταργήσεως τής συμμετοχής σε αυτή του Προέδρου του Συμβουλίου τής Έπικρατείας, ή όποία είναι συνταγματικώς έπιτρεπτή.

77. Ένα τέτοιο πόρισμα, τό όποίο συντάχθηκε στις 6.11.1997 έξ άφορμής τής περιπτώσεως του Μητρο. Σεββίων και Κοζάνης Διονυσίου [Ψαριανού], βλ. στοϋ Α. ΜΑΡΙΝΟΥ, «Πρακτικό Έπι-

θρόνο «έν χηρεία» είτε αποφαίνεται ότι δέν συντρέχει λόγος ἀπαλλαγῆς τοῦ Μητροπολίτη ἀπὸ τὰ καθήκοντα του⁷⁸.

Ὡστόσο, δέν πρέπει νὰ παρορᾶται τὸ γεγονός ὅτι «ὅλες αὐτὲς οἱ πολὺ σοφὲς ἀπὸ νομικὴ ἄποψη κατασκευὲς προφανῶς δέν λειτουργοῦν πάντοτε στὴν πράξη μὲ τὴν ἀπαραίτητη λεπτότητα καὶ πάντως δέν συνάδουν μὲ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, πού θέλει τὸν Ἐπίσκοπο σὲ θέση πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ κρατικοῦ ὑπαλλήλου, ἔστω τοῦ δημόσιου λειτουργοῦ!»⁷⁹. Τέλος, μὲ βάση τὴ διάταξη τοῦ ἄρθρ. 34 § 8 Κ.Χ.⁸⁰, ἡ Δ.Ι.Σ., μετὰ ἀπὸ αἰτιολογημένη πρόταση τοῦ Προέδρου τῆς, μπορεῖ μὲ ἀπόφασή τῆς, πού δημοσιεύεται στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, νὰ θέτει στὴ διάθεση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, γιὰ διάστη-

τροπῆς ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 34 § 3 ν. 590/1977»: *Ἐκκλησία καὶ δίκαιον κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 56, [Ἐνότης ΙΗ'], σσ. 752-758.

78. Ἄρθρ. 34 § 3 κ. ἐξ. Κ.Χ. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐνεργοποιήθηκε, μετὰ ἀπὸ ἀπόφαση τῆς Δ.Ι.Σ. [περ. *Ἐκκλησία* 8 (2004) 652], στὴν περίπτωση τοῦ Μητρ. Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας Θεοκλήτου [Ἀβρατινῆ], ἐνῶ κατὰ τὶς ἐργασίες τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου 2005 ἡ Δ.Ι.Σ. ἀπήλλαξε τὸν ἐν λόγω Μητροπολίτη ἀπὸ τὰ καθήκοντά του καὶ κήρυξε τὸν θρόνο σὲ χηρεία: βλ. *Ἐκκλησία* 5 (2005) 411 καὶ τὸ ἀπὸ 21.4.2005 Π.Δ. (Ε.τ.Κ. τευχ. ΝΠΔΔ, 92/22.4.2005)· πρβλ. ἀντιστοίχως ἄρθρ. 39 Ν. 4149/1961 «*Περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς ἐν Κρήτῃ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*» σέ: Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Καταστατικὴ Νομοθεσία*, supra ὑπόσημ. 69, σ. 116· πρβλ. ἤδη ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἰδιαίτερα Ἐκκλησιαστικὰ Καθεστῶτα στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη: Ἐκδόσεις Σάκκουλα, 2012, σ. 89.

79. Ἔτσι Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Ἡ ἰσοβιότητα τῶν Ἐπισκόπων καὶ οἱ παρενέργειές τῆς», ἐφημ. «*Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς*», 16.01.2005, σ. Α 41· πρβλ. Μητρ. Κορινθίας ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ [ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ], «Ἡ ἡλικία τῶν Ἀρχιερέων», ἐφημ. «*Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς*», 09.01.2005, ὁ ὁποῖος σημειώνει σχετικῶς ὅτι «[...] ἡ μέσῳ Ἱατρῶν καὶ Δικαστικῶν λειτουργῶν βιαία ἀπομάκρυνσις τῶν Ἀρχιερέων ὁμοιάζει μὲ δολοφονικὴν ἐνέργειαν, ὀδηγοῦσαν εἰς μαρασμόν, εἰς ἀπογοήτευσιν τιμῶν ἐργατῶν τῆς Ἐκκλησίας, εἶναι προσβολὴ τῶν Ἀνθρωπίνων Δικαιωμάτων καὶ παντελῆς ἐξαφάνισις Γηραιῶν Κολοσσῶν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἐνεργόν ζωτικὴν ἐργασίαν τῶν».

80. Γιὰ τὰ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα πού ἔχει προκαλέσει ἡ θέσιση τῆς ἐν λόγω διατάξεως, ιδίως δὲ ἡ ἀντικανονικότητα καὶ συνεπῶς, ἡ ἀντισυνταγματικότητά τῆς, βλ. προχείρως Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, «*Διαθεσιμότητα καὶ ἀπομάκρυνση Μητροπολίτη. Συμβολὴ στὴν ἐρμηνεία τοῦ ἄρθρ. 34 § 8 Ν. 590/1977*», Γνωμοδότηση, Νομοκανονικὰ 1/2008, 78 ἔπ. [ιδίως 81-89], ὅπου συγκεντρωμένη ἐποπτικῶς καὶ ἡ παλαιότερη βιβλιογραφία· πρβλ. ὅλως προσφάτως ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ [ΤΣΑΚΟΥΜΑΚΑ], Μητρ. Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου, «Ἡ διαθεσιμότης καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ θρόνου ἔκπωση τοῦ Μητροπολίτου κατὰ τὴν § 8 τοῦ ἄρθρου 34 τοῦ ν. 590/1977, ρύθμιση πού ἐπιβλήθηκε μὲ τὸν ν. 1353/1983» σέ: «*Κιβωτὸς φιλίας*», *Τιμητικὸς Τόμος γιὰ τὸν Καθηγητὴ Θ. Παναγόπουλο*, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη: ἔκδ. Σάκκουλα, 2011, σ. 1221 ἔπ.· πρβλ. Σ.τ.Ε. 296/2006, «Ἐπιθεώρηση Δημοσίου Διοικητικοῦ Δικαίου» 52 (2008) 512, ἡ ὁποία ἔκρινε ὅτι ἡ ἐν λόγω διάταξη δέν ἀντίκειται στὸ Σύνταγμα καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴ Σύμβαση Δικαιωμάτων τοῦ Ἀνθρώπου, πλὴν ὁμως παρέπεμψε τὸ ζήτημα, λόγῳ σπουδαιότητος, στὴν Ὀλομέλεια.

μα ἕξι μηνῶν, Μητροπολίτη, ἐφ' ὅσον συντρέχουν λόγοι ποῦ ἀφοροῦν στοῦ πρόσωπό του, στοῦ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, στή δημόσια τάξη ἢ στήν κοινωνική εἰρήνη, μετὰ δὲ τὴν πάροδο τοῦ ἑξαμήνου ἢ Δ.Ι.Σ. μπορεῖ νὰ ἀποφασίσει τὴν ὀριστική ἀπομάκρυνση τοῦ Μητροπολίτη ἀπὸ τὸν θρόνο του⁸¹.

Β. Ἀντίστοιχες, *mutatis mutandis*, εἶναι οἱ διατάξεις τῆς καταστατικῆς νομοθεσίας τῶν λοιπῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Ἔτσι, ὁ Ν. 27/1958 τοῦ Χασιμικοῦ Βασιλείου τῆς Ἰορδανίας⁸², ὁ ὁποῖος διέπει τὴ διοίκηση καὶ λειτουργία τοῦ Ἑλληνορθόδοξου Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, προβλέπει ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατριάρχου εἶναι ἰσόβιο, σύμφωνα μὲ τοὺς ὀρισμοὺς τῶν ἱερῶν κανόνων, μπορεῖ ὅμως ὁ τελευταῖος νὰ ἀπομακρυνθεῖ καὶ νὰ παυθεῖ: α) «ἐὰν ἐπιδήξειται ἀκηδῖαν καὶ ἀδιαφορίαν περὶ τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως» ἢ β) «ἐὰν προσβληθῇ ὑπὸ πλήρους σωματικῆς ἀνεπαρκείας ἢ πνευματικῆς ἀσθενείας, ἣτις ἤθελε παρακωλύσει αὐτόν, ἵνα ἐπιτελῇ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκκλησιαστικοδιοικητικὰ αὐτοῦ καθήκοντα»⁸³.

Ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ρωσίας⁸⁴ εἶναι ὁ μόνος, ὁ ὁποῖος προβλέπει, *expressis verbis*, ὅτι ὁ Ἀρχιερέας, μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ 75ου ἔτους, «ὑποβάλλει αἴτηση γιὰ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία στὸν Πατριάρχη Μόσχας καὶ πάσης Ρωσίας». Συγχρόνως, μὲ τὸ «Καταστατικόν» τοῦ Πατριαρχείου Σεργίας⁸⁵ δίδεται ἡ δυνατότητα στήν Ι.Σ.Ι. εἶτε νὰ ἀπομακρύνει τῆς διοικήσεως τὸν ἐπαρχιοῦχο Ἀρχιερέα «μόνον κατόπιν καταδίκης κατὰ

81. Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐφαρμόστηκε τὸ ἔτος 2005 στήν περίπτωση τοῦ [τότε] Μητρο. Ἀττικῆς Παντελεήμονα [Μπεζενίτη]: βλ. *Ἐκκλησία* 3 (2005) 225 καὶ. Ε.τ.Κ. τεῦχ. ΝΠΔΔ, φ. 26/8.2.2005.

82. Δημοσιεύθηκε ὁ Νόμος αὐτὸς στήν με ἀριθ. 1385 καὶ ἀπὸ 14 Ζιλ Κάδε 1377 ἔ.γ./1.6.1958 Ἐπίσημη Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Χασιμικοῦ Βασιλείου τῆς Ἰορδανίας, σσ. 556-564 (: Νέα Σιών, τ. ΝΓ', 1958 = Μητρο. Κίτρος ΒΑΡΝΑΒΑ [ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ], *Οἱ βασικοὶ θεομοὶ διοικήσεως τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχείων μετὰ ἱστορικῶν ἀνασκοπήσεων*, [= Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν - Ἴδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, 126], Ἐν Ἀθήναις, 1972, σσ. 160-161 καὶ προσφάτως σὲ Ἀρχιεπισκόπου Ἰόπτης ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ [ΓΚΑΓΚΑΝΙΑΡΑ], *Ἡ διοικητικὴ ὀργάνωσις τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων*, Θεσσαλονίκη, 2008, σ. 283 ἔπ. [293].

83. Ἄρθρ. 27 § 1· πρβλ. ἄρθρ. 28 § 2 Κανονισμοῦ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ποῦ ἰσχύει ἀπὸ 1 Ἰουλίου 1904 [ἐπανατύπωση: 1.7.2005]: ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ, *ibidem*, σσ. 243-244.

84. Ἔτσι, ἄρθρ. 26 τοῦ ἀπὸ 13-16.8.2000 Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σέ: Κ. ΚΥΡΙΑΖΟΠΟΥΛΟΥ, *Πηγές τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου τῆς Ρωσικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, τόμ. Α', κεφ. Ι, Ἀθήνα - Θεσσαλονίκη: ἔκδ. Σάκκουλα, 2008, σσ. 3-72 [40].

85. Βλ. τὸ με ἀξ. ἀριθ. 46/144/6/19.5.1947 Καταστατικὸ (ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Οἱ βασικοὶ θεομοὶ κ.λπ.*, *supra* ὑποσημ. 82, σ. 228).

τάς διατάξεις τῶν κανόνων» εἶτε νὰ τὸν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἐπισκοπικῆς εὐθύνης «κατόπιν ἀποδεδειγμένης ἀδυναμίας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων του [...], ὡς καὶ κατόπιν ἠτιολογημένης αἰτήσεως πρὸς συνταξιοδότησιν»⁸⁶, ὁ νέος δὲ Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ Πατριαρχείου Ρουμανίας⁸⁷ ἀπονέμει στὴν Ι.Σ.Ι. τὴν ἐξουσία νὰ ἀποφασίζει γιὰ τὴ συνταξιοδότηση τῶν Ἱεραρχῶν καὶ τὰ δικαιώματά τους⁸⁸, χωρὶς, ὡστόσο, νὰ ὑπείσρχεται στὴ ρύθμιση ἐπιμέρους ζητημάτων, ἤτοι τὶς προϋποθέσεις καὶ συνέπειες τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο.

Ἐπίσης, στὸ Καταστατικὸ τοῦ Πατριαρχείου Βουλγαρίας⁸⁹ ὀρίζεται ὅτι «ἐὰν ὁ Πατριάρχης ἰδίᾳ βουλήσει καὶ διὰ λόγους ἐπιτροπομένους ὑπὸ τῶν ἱερῶν κανόνων, ἀπαλλαγῆ τῶν καθηκόντων αὐτοῦ», φέρει πλέον τὸν τίτλο Πατριάρχης πρώην Βουλγαρίας καὶ ἡ Ἱ. Σύνοδος ἐξασφαλίζει σὲ αὐτὸν συνθηκῆς διαβιώσεως, πὺν ἀνταποκρίνονται στὴν ἐπισκοπικὴ/πατριαρχικὴ ἀξία⁹⁰, ἐνῶ ἀντίστοιχη πρόβλεψη ὑπάρχει καὶ γιὰ τοὺς Ἐπισκόπους⁹¹.

Σαφῶς περισσότερες ὁμοιότητες μὲ τὸν ἰσχύοντα Καταστατικὸ νόμο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος παρουσιάζει ὁ νεοπαγῆς «Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου»⁹², ὁ ὁποῖος⁹³ προβλέπει ὅτι ὁ Ἀρχιερέας

86. Ἄρθρ. 111.

87. Τὸ Καταστατικὸ, τὸ ὁποῖο ἐπιγράφεται στὴν ἀγγλικὴ «*The Statutes for the organization and functioning of the Romanian Orthodox Church*», ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἱ. Σύνοδο στὶς 28 Νοεμβρίου 2007 καὶ ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησι τῆς Ρουμανίας μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 53/16.1.2008 ἀπόφασή της, δημοσιεύθηκε δὲ σὸ μὲ ἀριθ. 50/22.1.2008 φύλλο τῆς ἐφημερίδας τῆς κυβερνήσεως· βλ. τὸ πλήρες κείμενο σέ: www.patriarchia.ro/_upload/documente/.

88. Βλ. ἄρθρ. 14 ἐδ. ο', σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἡ Ι.Σ.Ι. «*The attributions of the Holy Synod are the following: [...] decides the retirement of the hierarchs and their rights*».

89. Τὸ ἰσχύον Καταστατικὸ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Βουλγαρίας [Πατριαρχεῖο] υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὴν ΣΤ' κληρικολαϊκὴ συνέλευση, πὺν συνήλθε στὶς 21 Δεκεμβρίου 2008, σὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη τῆς Ρίλα καὶ δημοσιεύθηκε σὲ εἰδικὴ ἐκδοση [Special Issue] τῆς «*Εφημερίδας τῆς Ἐκκλησίας*» στὶς 9 Ἰανουαρίου 2009· βλ. τὸ πλήρες κείμενο σέ: www.bg-patriarshia.bg/index.php?file=statute.xml.

90. Ἄρθρ. 38 § 2. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀντολεξεί ἐπανάληψη τοῦ ἄρθρ. 14 τοῦ προϊσχύσαντος Κ.Χ. (ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 82, σ. 331).

91. Ἄρθρ. 82 §§ 3, 4.

92. Τέθηκε σὲ ἰσχὺ τὴν 1.1.2011 καὶ ἀντικατέστησε ἐκεῖνον τοῦ ἔτους 1979. Βλ. τὸ κείμενο σέ: Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Καταστατικὴ Νομοθεσία*, supra ὑπόσημ. 69, σ. 261 ἐπ. [= περ. «Ἀπόστολος Βαρνάβας», τ. ΟΑ', τευχ. 11, Νοέμβριος 2010, σ. 11 ἐπ.].

93. Γιὰ τὰ ἐρμηνευτικὰ ζητήματα πὺν ἐγείρονται ἀπὸ τὴ θέσιση τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου βλ. Α. ΑΙΜΙΛΙΑΝΙΔΗ, «*Ὁ νέος Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ὁρ-*

πού έχει ἐγκατασταθεῖ κανονικῶς στὸν θρόνο, παραμένει σὲ αὐτὸν ἰσοβίως, ἐκτὸς ἐάν, μεταξὺ ἄλλων, «*παραιτηθεῖ οἰκειοθελῶς, γιὰ εὐλόγη αἰτία, καὶ ἡ παραίτησή του γίνεῖ δεκτὴ ἀπὸ τὴν Ἱ. Σύνοδο*»⁹⁴, ἐνῶ νομοθετεῖται ἡ δυνατότητα τῆς Ἱ. Συνόδου νὰ κηρύξει σὲ χηρεία τὸν θρόνο σὲ περίπτωση ἀποδεδειγμένης ἀρμοδίως ἀδυναμίας τοῦ Ἀρχιερέως νὰ ἀνταποκριθεῖ, ἐξαιτίας σωματικοῦ ἢ διανοητικοῦ νοσήματος ἢ γήρατος, στὰ λειτουργικά, ποιμαντικά καὶ διοικητικά του καθήκοντα, ἡ σχετικὴ δὲ ἀπόφαση λαμβάνεται μὲ τὴν εἰδικὴ πλειοψηφία τῶν 3/4 τοῦ συνόλου τῶν συνοδικῶν μελών⁹⁵.

Ὁ «Ἐσωτερικὸς Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Αὐτοκέφαλῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν Πολωνία»⁹⁶ ὀρίζει ὅτι σὲ περίπτωση ἀνικανότητας ἀσκήσεως ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη τῶν καθηκόντων του, τὶς ὑποθέσεις τῆς Μητροπόλεως διευθύνει, μὲ τὴ γνώση του, ὁ πρεσβύτερος κατὰ τὴ χειροτονία ἐπαρχιοῦχος Ἐπίσκοπος, ὡς Πρόεδρος τῆς Ἱ. Συνόδου τῶν Ἐπισκόπων⁹⁷, ὅταν δὲ ὁ ἐπαρχιοῦχος Ἐπίσκοπος ἀδυνατεῖ νὰ ἀσκεῖ τὰ καθήκοντά του, τότε τὴ διοίκηση τῆς ἐπαρχίας ἀσκεῖ ὁ Βοηθὸς Ἐπίσκοπος⁹⁸. Τέλος, σύμφωνα μὲ τὸ «Καταστατικὸν τῆς Ὁρθόδοξου Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἀλβανίας»⁹⁹ ἡ Ἱ. Σύνοδος ἀπο-

θόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. *Μία πρώτη προσέγγιση*», Νομοκανονικά 2/2011, σ. 18 ἐπ.: Κ. ΚΑΤΣΑΡΟΥ, «*Ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*», Νομοκανονικά 2/2011, σ. 37 ἐπ.: Γ. ΠΟΥΛΗ, «*Τὸ γενικὸ μέρος ἐκκλησιαστικοῦ ποινικοῦ δικαίου στὸν νέο καταστατικὸ χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (Ἡ μετάφραση τῶν βασικῶν του χαρακτηριστικῶν)*», Ἀρμενόπουλος 2011, 1753 ἐπ.: ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, Μητρ. Κωνσταντίας-Ἀμμοχώστου, «*Ὁ νέος Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου (2010)*» σέ: «Κιβωτὸς φιλίας», Τιμητικὸς Τόμος γιὰ τὸν Καθηγητὴ Θ. Παναγόπουλο, Ἀθήνα-Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Σάκκουλα, 2011, σ. 1115 ἐπ.

94. Ἄρθρ. 14 § 1 ἐδ. β'.

95. Ἄρθρ. 14 § 1 ἐδ. γ' πρβλ. συναφῶς ἄρθρ. 34 § 3 Κ.Χ. Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

96. Τὸ καταστατικὸ αὐτὸ κείμενο ἐγκρίθηκε ἀπὸ τὴν Ἱ. Σύνοδο τῶν Ἐπισκόπων στίς 10 Φεβρουαρίου 1995· βλ. παρουσίαση τῶν καταστατικῶν διατάξεων μὲ παράλληλη ἱστορικὴ ἀνασκόπηση ἀπὸ τὸν J. BETLEJKO, «Ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Πολωνίας», *Νομοκανονικά* 2/2008, σσ. 37-58.

97. Βλ. § 17· πρβλ. ἄρθρ. 9 § 3 τοῦ προϊσχύσαντος Καταστατικοῦ τῆς 23.2.1970 (= Μητρ. Κίτρους ΒΑΡΝΑΒΑ [ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ], *Οἱ βασικοὶ θεσμοὶ διοικήσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας μετὰ ἱστορικῆς ἀνασκοπήσεως*, Ἐν Ἀθήναις, 1975, σ. 24), σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο «ὁ Μητροπολίτης δικαιοῦται νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 70οῦ ἔτους τῆς ἡλικίας του», τὸ αὐτὸ δὲ ἴσχυε καὶ γιὰ τοὺς Ἐπαρχιοῦχους Ἐπισκόπους (ἄρθρ. 38 § 4, *ibidem*, σ. 34).

98. § 27.

99. Ἐγκρίθηκε στίς 6.11.2006 ἀπὸ τὴν Ἱ. Σύνοδο. Βλ. τὸ κείμενο σέ: Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟ, «Τὸ καθεστὸς τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὴν Ἀλβανία», *Νομοκανονικά* 1/2011, σσ. 53-73.

φασίζει, μεταξύ τῶν λοιπῶν ἀρμοδιοτήτων της, καί «ἐπὶ παραιτήσεως μέλους της»¹⁰⁰, ἐπομένως προβλέπεται μὲν ἡ δυνατότητα παραιτήσεως¹⁰¹, δὲν προσδιορίζονται δὲ περαιτέρω τὰ στοιχεῖα πού συνθέτουν τὴν ἐννοιολογικὴ ταυτότητα της.

Κοινὸς τόπος ὄλων σχεδὸν τῶν καταστατικῶν κειμένων εἶναι ὅτι ἡ παραίτηση ἀπὸ τὸν ἐπισκοπικὸ θρόνο οὐδόλως συνδέεται αὐτοτελῶς μὲ τὴ συμπλήρωση συγκεκριμένου ὁρίου ἡλικίας, ἀλλά, ἀντιθέτως, βρῖσκει τὴ νομοκανονικὴ θεμελίωση καὶ στήριξή της στὴ διαπιστωμένη ἀδυναμία τοῦ Ἐπισκόπου πρὸς ἐκπλήρωση τῶν διοικητικῶν καὶ ποιμαντορικῶν καθηκόντων του, λόγω γήρατος ἢ, σωματικῆς ἢ διανοητικῆς, ἀσθένειας. Ἐπομένως, μπορεῖ νὰ συναχθεῖ συμπερασματικῶς ὅτι ἡ συμπλήρωση συγκεκριμένου ὁρίου ἡλικίας δὲν ἀρκεῖ, σύμφωνα μὲ τὴν ἰσχύουσα καταστατικὴ νομοθεσία, ἀφ' ἑαυτῆς γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴν ἐπισκοπικὴ παραίτηση, ἐκτὸς ἐὰν συνεπάγεται αἰτιωδῶς ἀδυναμία τοῦ Ἐπισκόπου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸ βᾶρος καὶ τὴν εὐθύνη τῆς θέσεώς του, ἐνῶ προσθέτως, ἡ παραίτηση εἶναι καταρχὴν ἐπιτρεπτή καὶ γιὰ ὁποιαδήποτε εὐλόγη αἰτία¹⁰², γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ὁποίας ἀποφαίνονται τὰ κατὰ περίπτωσιν ἀρμόδια συννοδικὰ ὄργανα. Ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ Καταστατικὸ τοῦ Πατριαρχείου τῆς Ρωσίας, τὸ ὁποῖο, ὅπως ἀναφέρθηκε, ὑποχρεώνει τοὺς Ἐπισκόπους τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας νὰ ὑποβάλουν, μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ 75ου ἔτους τῆς ἡλικίας τους, αἴτηση ἐφησυχασμοῦ¹⁰³ στὸν Πατριάρχη, ἐνῶ τὸ προϊσχύσαν Καταστατικὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Πολωνίας ἔδινε τὴ δυνατότητα τόσο στοὺς Μητροπολίτες ὅσο καὶ στοὺς Ἐπαρχιούχους Ἐπισκόπους νὰ ἐξέλθουν προαιρετικῶς ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ 70ου ἔτους.

100. Ἄρθρ. 12 ἐδ. θ'.

101. Δὲν εἶναι σαφές ἐὰν, ἐν προκειμένῳ, τὸ Καταστατικὸ ἀναφέρεται στὴν παραίτηση ἀπὸ τὸν μητροπολιτικὸ θρόνο ἢ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση συμμετοχῆς στὶς συνεδριάσεις τῆς Ἱ. Συνόδου.

102. Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι τὸ Καταστατικὸ τοῦ Πατριαρχείου Σερβίας προβλέπει τὴν ἡπιολογημένη αἴτηση πρὸς συνταξιοδότηση [ἄρθρ. 111], ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου ἀναφέρεται στὴν οικειοθελῆ παραίτηση γιὰ εὐλόγη αἰτία [ἄρθρ. 14 § 1 ἐδ. β'], ἐνῶ ὁ Καταστατικὸς Νόμος τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ὀρίζει ὅτι ἡ παραίτηση ἐπιτρέπεται καὶ γιὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο σοβαρὸ λόγο [ἄρθρ. 34 § 2]: πρβλ. ἄρθρ. 27 τῶν ἰσχυσάντων κατὰ τὸ παρελθὸν Εἰδικῶν Κανονισμῶν τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς, τὸ ὁποῖο ἐπιτρέπει τὴν παραίτηση καὶ γιὰ «ἄλλην εὐλογον αἰτίαν» σέ: *Εἰδικοί Κανονισμοὶ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς: ψηφισθέντες κατὰ τὴν Δ' Γενικὴν Συνέλευσιν αὐτῆς 14-20 Νοεμβρίου 1931 καὶ ἐπικυρωθέντες ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου*, Ν. Ὑόρκη: D. C. Divry, 1932, σσ. 127 [15].

103. Πρόκειται γιὰ ὄρο ταυτόσημο τῆς παραιτήσεως, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται μὲ διάφορες λεκτικῆς παραλλαγῆς ὡς παραίτηση, αἴτηση ἐφησυχασμοῦ, λίβελλος παραιτήσεως κ.λπ.

V. Συμπεράσματα και κρίσεις

A. Εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι ἡ νομοθετικὴ καθιέρωση ὁρίου ἡλικίας γιὰ τοὺς Μητροπολίτες, ὑπὸ τὴν ἔννοια πὼς μὲ τὴ συμπλήρωσή του οἱ τελευταῖοι ἀποχωροῦν αὐτομάτως καὶ ἀναγκαστικῶς ἀπὸ τὸν θρόνο τους καὶ μάλιστα, μὲ μονομερῆ πράξη τῆς Πολιτείας, ἀντίκειται στοὺς ἱεροὺς κανόνες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως¹⁰⁴, καὶ ἐπομένως εἶναι κανονικῶς ἀνεπέρεστη. Εἰδικότερα, θραύει, κατὰ τὰ ὡς ἄνω, θεμελιώδη κανόνα τῆς Ἐκκλησίας¹⁰⁵, διότι ἀλλοιώνει τὴν ἐκκλησιολογικὴ φύση τοῦ ἐπισκοπικοῦ θεσμοῦ, ἀφ' ἧς στιγμῆς συνεπάγεται αὐτοδικαίως καὶ ἄνευ ἄλλου τὴν ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση τοῦ Μητροπολίτη ἀπὸ τὸν θρόνο του, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὴ δικαιοταξία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, μόνο ἀπὸ τὰ ἀρμόδια, ἐκκλησιαστικὰ δικαιοδοτικὰ ὄργανα μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ καὶ ὑπὸ τὴ συνδρομὴ συγκεκριμένων προϋποθέσεων. Ἐξάλλου, εἶναι γεγονός ὅτι ἡ ἐπιβολὴ ὁρίου ἡλικίας μονομερῶς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Πολιτείας δὲν ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο μόνο τὴ διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας του, ἀλλὰ καθιστᾷ, ipso facto, ἀνενεργῆ τὴν [ἀρχ]ιερωσύνην του στὸ σύνολό της, ἀφοῦ, πλὴν τῆς διοικήσεως, ἀποφιλώνει τὸν ἐπισκοπικὸ θεσμὸ καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δύο στοιχεῖα -ιεροτελεστία καὶ διδασκαλία-, τὰ ὁποῖα συνθέτουν τὴν ἐννοιολογικὴν του ταυτότητα καὶ μὲσθ τῶν ὁποίων αὐτός [sc. ὁ θεσμός] ἐκδηλώνεται¹⁰⁶.

Εἰδικότερα, ὅσον ἀφορᾷ στὴν ἑλληνικὴ ἔννομη τάξη καὶ ὑπὸ τὸ ἰσχύον σύστημα σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας, πρέπει νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς: αὐτονόητη προϋπόθεση τῆς συνταγματικῶς κατοχυρωμένης θρησκευτικῆς ἐλευθερίας¹⁰⁷ καὶ ἀκριβέστερα τῆς αὐτοδιοικήσεως κάθε θρησκευτικῆς κοινότητος, ἐπομένως καὶ τῆς «ἐπικρατούσας» Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας, εἶναι ἡ ἐξασφάλισις καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ κύρους καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ ἐσωτερικοῦ, «κανονικοῦ» τῆς δικαίου. Σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθότερη ἄποψη, τὸ ἰσχύον Σύνταγμα κατοχυρώνει, βάσει τοῦ ἀρθρ. 13, ὅλους τοὺς κανόνες τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλη-

104. Βλ. ΕΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, Ἄρθρα - Μελέται - Ἐπιστολαί, τόμ. Α', Ἐν Ἀθήναις, β' ἔκδ., 1986, σ. 126.

105. Ἐτσι, Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Ἡ ἀνανέωση τῆς Ἱεραρχίας»: ΣΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἐκκλησία καὶ Πολιτεία. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς αὐτοτέλειας στὴ συνύπαρξή τους, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἔκδ. Ἄντ. Σάγκουλα, 1993, σσ. 14 ἔπ. [15].

106. Ἐτσι ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ, *Τὸ ὄριον ἡλικίας κ.λπ.*, supra ὑποσημ. 9, σσ. 42-43.

107. Ἄρθρ. 13 Σ. 1975.

σίας, ανεξαρτήτως ἐὰν ἀναφέρονται στοῦ δόγμα ἢ στη διοίκηση, διάκριση ἢ ὁποία εἶναι ἄλλωστε αὐθαίρετη καὶ ἀδόκιμη¹⁰⁸, μὲ τὸν περιορισμὸ ὅτι δὲν ὑφίσταται ἀντίθεση τῶν ἐν λόγῳ κανόνων στοῦ Σύνταγμα, τῆ δημόσια τάξη, τὰ χρησιτά ἦθη καὶ τοὺς γενικούς νόμους τοῦ κράτους.

Ἐν προκειμένῳ, εἶναι προφανές ὅτι οἱ κανόνες πού «ἀγνοοῦν» τὸ ὄριο ἡλικίας γιὰ τοὺς Μητροπολίτες οὔτε τῆ δημόσια τάξη προσβάλλουν οὔτε στὰ χρησιτά ἦθη ἀντιτίθενται. Ἡ μόνη ἔνσταση πού θὰ μπορούσε ἐνδεχομένως νὰ διατυπωθεῖ εἶναι ἡ ἰσοβιότητα τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος προσβάλλει τῆ συνταγματικὴ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος¹⁰⁹, πού ἐπιβάλλει τὴν ἴση ἀντιμετώπιση τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τοῦ νόμου, δεδομένου ὅτι οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι ἀποχωροῦν ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία τὸ ἀργότερο μὲ τῆ συμπλήρωση τοῦ 65ου ἔτους τῆς ἡλικίας τους¹¹⁰, γιὰ δὲ τοὺς καθηγητὲς Α.Ε.Ι. τὸ ὄριο ἀνέρχεται στοῦ 67ο ἔτος¹¹¹. Ὅσο, ἡ διάταξη τοῦ ἀρθρ. 4 § 1 Σ. καθιερώνει ὄχι μόνο τὴν ἰσότητα τῶν Ἑλλήνων ἔναντι τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ νόμου ἔναντι αὐτῶν καὶ συνεπῶς δεσμεύει τὸν κοινὸ νομοθέτη, ὅταν πρόκειται νὰ ρυθμίσει οὐσιωδῶς ὅμοια πράγματα, σχέσεις ἢ καταστάσεις καὶ κατηγορίες προσώπων, νὰ μὴ μεταχειρίζεται κατὰ τρόπο ἀνόμοιο τίς περιπτώσεις αὐτές, εἰσάγοντας ἐξαιρέσεις καὶ κάνοντας διακρίσεις. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση, ἡ ἀρχὴ τῆς ἰσότητος οὐδόλως προσβάλλεται, καθὼς οἱ Μητροπολίτες δὲν εἶναι δημόσιοι ὑπάλληλοι ἢ [δημόσιοι] λειτουργοὶ καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει ρύθμιση «οὐσιωδῶς ὅμοιων πραγμάτων». Ἀντιθέτως, ὅπως γίνεται δεκτὸ ὁμοφώνως, οἱ λειτουργοὶ καὶ γενικῶς τὰ ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐξομοιώνονται μὲ δημόσιους ὑπαλλήλους, καθὼς «ἡ ἰδιαιτερότητα τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πνευματικὴ τῆς ἀποστολή, ἡ ἀπόλυτη ἱεραρχικὴ ὑποταγὴ τῶν ὀργάνων τῆς Ἐκκλησίας τόσο στὴ δική τῆς διοικητικὴ κορυφὴ ὅσο καὶ στοῦ θρησκευτικοῦ δόγμα εἶναι δεδομένα ἀσυμβίβαστα μὲ τὴν ἔννοια τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου...»¹¹².

108. Βλ. Μητρ. [τότε] Δημητριάδος [μετέπειτα Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν] ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ [ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ], «Ἀμφισβήτησις τῆς συνταγματικότητος τῶν νομοθετικῶν ἐπεμβάσεων τῆς πολιτείας ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας», *Τιμητικὸς Τόμος Κ. Βαβούσκου*, τ. Γ', 1990, σσ. 459-472 [ἰδίως 465]· πρβλ. Μητρ. Κυθήρων ΜΕΛΕΤΙΟΥ [ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ], *Εἰσήγησις ἐνώπιον τῆς Σεπτῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος* [τῆ 5ῃ Μαΐου 1960], Ἀθήναι, 1960, σσ. 23 [ἐδῶ 12], ὁ ὁποῖος παρατηρεῖ ὅτι «εἶναι αὐθαίρετος πάσα ἐρμηγεία καὶ γνώμη [...] περὶ τῆς διακρίσεως τούτων [sc. τῶν κανόνων] εἰς δογματικούς καὶ διοικητικούς».

109. Ἄρθρ. 4 Σ. 1975.

110. Ἄρθρ. 3 § 1 ἐδ. α' καὶ 24 Ν. 2084/1992.

111. Ἄρθρ. 16 § 6 ἐδ. γ' Σ. 1975 καὶ ἀρθρ. 45 Ν. 2413/1996.

112. Ἔτσι, inter alia, Δ. ΤΣΑΤΣΟΣ, *Συνταγματικὸ Δίκαιο*, τ. Β', 1993, σ. 426.

Β. Αποτελεί συγχρόνως, όμως, κοινό τόπο ότι η καθημερινή πρακτική και έμπειρία προσφέρει, κατά καιρούς, παραδείγματα αποίμαντων Μητροπόλεων, όπου τὸ κενὸ τῆς ἐπισκοπικῆς παρουσίας δημιουργεῖ ἀφεύκτως πρακτικὰ προβλήματα στὴν ἄσκηση τῆς λατρευτικῆς διακονίας καὶ τὴ διεκπεραίωση τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου, ἐνὼ ἐνίοτε ἀφήνει ζωτικὸ χῶρο γιὰ νὰ κάνουν δυναμικὰ αἰσθητὴ τὴν παρουσία τους οἱ διάφοροι παρατρεχάμενοι τοῦ ἐκάστοτε ἐπισκοπικοῦ περιβάλλοντος, οἱ ὅποιοι λυμαίνονται συνήθως τὴν ἐπισκοπικὴ ἐπαρχία καὶ ἐκμεταλλεύονται, κατὰ τὸ δοκοῦν, τὴν κατάσταση.

Ἐπιτακτικῆ, λοιπόν, προβάλλει ἡ ἀνάγκη νὰ ἐξετάσει ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία τὸ θέμα τοῦ ὁρίου ἡλικίας καὶ νὰ υἱοθετήσῃ μὲ δική της πρωτοβουλία μία πιὸ εὐέλικτη πολιτικὴ γιὰ τὴν ἀνανέωση τῶν Ἐπισκόπων τῆς¹¹³, στὸ πλαίσιο μάλιστα συντάξεως ἐνὸς νέου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹¹⁴, πὸν περιλαμβάνεται δυστυχῶς μεταξὺ τῶν «θρησκευτικῶν ζητημάτων», τὰ ὁποῖα ἔχουν παραπεμφθεῖ *ad calendas graecas*¹¹⁵. Ἐπειδὴ, ὡστόσο, ἡ ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν θρόνο λόγω τῆς συμπληρώσεως συγκεκριμένου ὁρίου ἡλικίας «ἐμποδίζεται» ἀπὸ τοὺς ἱεροὺς κανόνες, ὑποστηρίχθηκε ἡ λύση νὰ δίδονται στοὺς Μητροπολίτες πὸν διάγουν τὸ 75ο ἔτος τῆς ἡλικίας τους Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι, οἱ ὅποιοι θὰ ἐπικουροῦν τὴ, λατρευτικὴ καὶ διοικητικὴ, διακονία τους. Ἡ ἐναλλακτικὴ αὐτὴ πρόταση δὲν εἶναι βεβαίως καινούργια, ἀλλὰ προβλέφθηκε ἀρχικῶς μὲ τὸ ἄρθρ. 20 τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου 1923 καὶ [ἐπανα]διατυπώθηκε στὰ ἀρμόδια συνοδικὰ ὄργανα ἀπὸ τὸν [τότε] Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ καθηγητὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Χρυσόστομο [Παπαδόπουλο]¹¹⁶ κατὰ τὴ συνεδρία τῆς Ι.Σ.Ι. τῆς 18ης Νοεμβρίου

113. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ, «Ἀρχιερέων παραιτήσεις»: ΣΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὰ Ἄτακτα*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἐκδ. Ἄντ. Σάκκουλα, β' ἐκδ., 2000, σσ. 352-353· πρβλ. Μητρ. Κορινθίας ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΑ [ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑ], *Κειμένων ἐκκλησιαστικῶν - ἀγωνιστικῶν συνέχεια Β'* 1975-1985, Κόρινθος: ἐκδ. Πνοή, 1986, σ. 51, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἀπὸ τὴν καθιέρωσή της μὴ ἰσοβιότηας τῶν Ἐπισκόπων, μολονότι ἀντικανονικὴ, θὰ προκύψει ὠφέλεια γιὰ τὴν Ἐκκλησία ὡς πρὸς τὴν ἀνανέωση τοῦ δυναμικοῦ της.

114. Ὁ ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης (Ν. 590/1977) τέθηκε σὲ ἰσχὺ στὶς 31 Μαΐου 1977 (Ε.τ.Κ. Α' 146).

115. Βλ. τὴν ἐπίσημανση αὐτὴ ἀπὸ τὸν Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, «Δείγματα γραφῆς», ἐφημ. «Τὸ Βῆμα τῆς Κυριακῆς», 15.07.2012, σ. Α 49.

116. Μία σύντομη ἐπισκόπηση τῆς ἀρχιεπισκοπείας του βλ., ἀντὶ πολλῶν, ἀπὸ τὸν Μητρ. [πρόην] Λήμνου ΒΑΣΙΛΕΙΟ, *supra* ὑπόσημ. 36, 1953, τ. Β', σσ. 84-94, γιὰ τὸ πλούσιο δὲ συγγραφικὸ ἔργο του βλ. προχείρως Ι. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, *Χρυσόστομος Παπαδόπουλος (1868-1938). Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος (1923-1938). Σκιαγραφία καὶ Κατάλογος συγγραμμάτων*, ἐν Ἀθήναις: 1968, 57 σσ.

1937¹¹⁷. Ὅμως, καὶ ἡ πρόταση αὐτὴ προβάλλει μᾶλλον ἀλυσιτελής, καθὼς εἶναι ἀσφαλῶς ἐκτεθειμένη στὴ μομφὴ τῆς ἀντικανονικότητας¹¹⁸, ὡς πρὸς τὸν θεσμό τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων...¹¹⁹

Ἐξισορρόπηση τῶν πραγμάτων θὰ μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ μὲ τὴν πρόβλεψη νὰ θέτουν οἱ Μητροπολίτες μὲ τὴ συμπλήρωση τοῦ 75ου ἢ ἀκόμη καὶ τοῦ

117. Βλ. ΣΤΡΑΓΚΑ, *Ἱστορία κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 48, τ. Γ', 1971, σ. 2152· πρβλ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ [ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΪΔΗ], Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, *Εἰσήγησις* ἐνώπιον τῆς Ι.Σ.Ι. Ὀκτωβρίου 2005, περ. *Ἐκκλησία* 9 (2005) 704 ἐπ. [711], μὲ τὴν ὁποία προτείνεται ἡ «μετατροπὴ ἄνευ δαπάνης τοῦ δημοσίου τῶν τεθεωπισμένων ἤδη 6 θέσεων βοηθῶν Ἐπισκόπων σὲ 6 θέσεις τιτουλαρίων Ἐπισκόπων, προκειμένου νὰ ὑπάρχει εὐχέρεια τοποθετήσεως τῶν πλησίον γηραιῶν Μητροπολιτῶν πρὸς ὑποβολήσιν αὐτῶν στὴ διοίκηση τῶν Μητροπόλεων τῶν».

118. Παρὰ τὸ ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων εἶναι, κατὰ κοινὴ ὁμολογία, ἀμφίβολος τουλάχιστον κανονικότητας, προβλέπεται ἀπὸ σύνολο σχεδὸν τὴν καταστατικὴ νομοθεσία τῶν Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν· πρόσθ. ἄρθρ. 4 τοῦ ἀπὸ 20.12.1972 Κ.Χ. τῆς Μητροπόλεως Γερμανίας σέ: Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, «Ἡ ἑλληνικὴ ὀρθόδοξος μητρόπολις Γερμανίας καὶ ὁ Καταστατικὸς αὐτῆς Χάρτης»: ΣΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Ζητήματα Βυζαντινοῦ καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου*, Ἀθήνα - Κομοτηνὴ: ἔκδ. Ἄντ. Σάκκουλα, 1990, Ι, σ. 33 ἐπ. [49] καὶ ἄρθρ. 15 τοῦ ἀπὸ 18.1.2003 «*Συντάγματος τῆς Ἱεράς Ἐλληνορθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς*» σὲ συνδυασμὸ μὲ ἄρθρ. 5 § 6 περίπτ. Δ' τῶν Κανονισμῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθόδοξης Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς, οἱ ὁποῖοι ψηφίστηκαν κατὰ τὴν 37ῃ διετῇ Κληρικολαϊκῇ Συνέλευσιν τὸν Ἰούλιο 2004 καὶ ἐγκρίθησαν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στίς 3.1.2005 [= *Κανονισμοί*, Ν. Ὑόρκη, 2005, σσ. 20-21].

119. Ὁ θεσμὸς τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων, ἀν καὶ μὲ τὴν ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἄρθρ. 27 Κ.Χ. εἶχε καταργηθεῖ ex nunc ὡς ἀντικανονικὸς [βλ. σχετικῶς τὴν Εἰσηγητικὴ Ἐκθεση ἐπὶ τοῦ σχεδίου Νόμου «*Περὶ κρῶσεως τοῦ Κώδικος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*», § 5, ἐδ. στ' σὲ Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Θεμελιώδεις διατάξεις κ.λπ.*, supra ὑπόσημ. 69, σ. 128] προβλέπεται σήμερα στὸ ἴδιο ἄρθρο, ὅπως ἀντικαταστάθηκε μὲ τὸ ἄρθρ. 13 Ν. 1951/1991 καὶ τροποποιήθηκε μὲ τὰ ἄρθρ. 15 § 18 Ν. 2817/2000 καὶ 30 § 1 Ν. 3432/2006: βλ. τὸ κείμενο καὶ σὲ Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Καταστατικὴ Νομοθεσία*, supra ὑπόσημ. 69, σσ. 38-39, γιὰ δὲ τὴν πλήρωση τῶν σχετικῶν θέσεων στὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν βλ. *Δίπτυχα* τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 2012, ἐτ. 88, σ. 399. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι προσφάτως ἡ Ι.Σ.Ι. προσέβη, κατὰ τὴν ἑκτακτὴ συνεδρία τῆς 8.3.2012, σὲ ἐκλογὴ τῶν Τιτουλαρίων Ἐπισκόπων Σαλῶνων Ἀντωνίου [Ἀβραμιώτη] καὶ Θωμακοῦ Ἰακώβου [Μπιζαούρη] καὶ στὴν τοποθέτησίν τους ὡς Βοηθῶν Ἐπισκόπων στὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν [= περ. *Ἐκκλησία* 3 (2012) 139]· πρβλ. γιὰ τὸ ζήτημα ἐποπτικῶς Β. ΤΡΟΜΠΟΥΚΗ, *Ἡ περιφερειακὴ ὀργάνωσις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*, τ. Ι, Μητροπόλεις-Ἐνορίες, [= Βιβλιοθήκη Ἐκκλησιαστικοῦ Δικαίου, Σειρὰ Β': Μελέτες, 4], 2011, σσ. 136-139 καὶ [γιὰ τοὺς Τιτουλάριους Ἐπισκόπους] Χ. ΤΣΟΥΒΑΛΗ, *Οἱ τιτουλάριοι ἀρχιερεῖς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου*, Πάτρα: ἔκδ. περὶ τεχνῶν, 2003 [ἔκδοσις ἀναθεωρημένη], passim καὶ ὅλως προσφάτως Μητρ. Ἡλείας ΓΕΡΜΑΝΟΥ [ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ], «Περὶ τοῦ δυνατοῦ, νομικῶς καὶ κανονικῶς, ἐκλογῆς Τιτουλαρίων Ἐπισκόπων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος», περ. *Ἐκκλησία* 3 (2012) 165 ἐπ.

80ου έτους τής ηλικίας τους την παραιτήσή τους στη διάθεση τής Έκκλησίας¹²⁰, ή όποια, μέσω τών άρμοδιών συνοδικών όργάνων, ήτοι τής Ι.Σ.Ι., κρίνοντας ad hoc και συνεκτιμώντας όλες τις παραμέτρους τής υπό κρίση κάθε φορά περιπτώσεως, θα άποφασίζει κυριαρχικώς για τόν χρόνο τής άποδοχής της¹²². Μάλιστα, προκειμένου να άποφευχθεί ή ένσταση ότι ή συγκεκριμένη ρύθμιση βρίσκεται ένδεχομένως στα όρια τής κανονικότητας, οί έν λόγω Μητροπολίτες θα επικαλούνται ως λόγο παραιτήσεως τόν γεγονός ότι στην ηλικία τών 75 ή 80 έτών προσέφεραν στην Έκκλησία ό,τι είχαν να προσφέρουν, πράγμα τόν όποιο είναι όλως κανονικό, καθώς ή επισκοπική παραιτήση είναι καταρχήν έπιτρεπτή για λόγους υγείας, γήρατος ή για άλλο σοβαρό λόγο¹²³.

Έτσι, ή καθιέρωση, έξ ιδίας μάλιστα πρωτοβουλίας τής Έκκλησίας, συγκεκριμένου όριου ηλικίας, με τή συμπλήρωση του όποιου ό Μητροπολίτης θα πρέπει άναγκαιώς να θέτει στη διάθεση τής Έκκλησίας την παραιτήσή του, δέν αντίκειται στους όρισμούς του κανονικού δικαίου· και τούτο, διότι έν προκειμένω ό Μητροπολίτης θα υποβάλει κανονικώς την παραιτήσή του έξ εϋλόγου

120. Βλ. Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Συνέντευξη στον Νίκο Παπαχρήστου* [ιστοσελίδα: <http://www.amen.gr/index.php?mod=news&op=article&aid=6291>, 15.7.2011], ό όποιος υποστηρίζει ότι «ή Έκκλησία έχει ή ίδια τις δυνατότητες, όπως άλλωστε συμβαίνει και με την Όρθόδοξη Έκκλησία τής Ρωσίας ή με τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία, να θέσει κάποια όρια, θεσπίζοντας ότι, όταν ένας Τεράρχης συμπληρώσει κάποια συγκεκριμένη ηλικία, θα πρέπει να θέτει στη διάθεση τής Έκκλησίας την παραιτήσή του».

121. Παρά τόν γεγονός ότι σύμφωνα με τόν άρθρο. 34 § 2 Κ.Χ. ό Έπίσκοπος υποβάλλει, έννεκα υγείας, γήρατος ή παντός άλλου σοβαρού λόγου, την παραιτήσή του ένώπιον τής Δ.Ι.Σ., φρονών ότι ή έν λόγω άπόφαση, όπως συμβαίνει και με την έκλογή [άρθρο. 24 Κ.Χ.], πρέπει να λαμβάνεται από την Ι.Σ.Ι. και μάλιστα με την αύξημένη πλειοψηφία τών 2/3 τών παρόντων μελών της [βλ. άντιστοιχώς για τή μετάθεση, άρθρο. 24 § 3 Κ.Χ.] ούτως ώστε να μίν έξαρτάται ή άπόφαση τόσο για τόν άναγκαίο τής παραιτήσεως όσο και για τόν χρόνο τής άποδοχής της από την κατ' έτος μεταβαλλόμενη σύνθεση τής 12μελούς Δ.Ι.Σ., καθώς τόν τελευταίο μπορεί να οδηγήσει σε ένκαιριακές άποφάσεις, πού δέν θα έξυπηρετούν τόν «μείζον όφελος» τής Έκκλησίας...· έτσι και άρθρο. 48 § 2 ΣγΚΝ τής Κληρικολαϊκής Έπιτροπής του 1962 [= ΤΖΩΡΤΖΑΤΟΥ, *Η Καταστατική Νομοθεσία κ.λπ.*, supra ύποσημ. 33, σ. 527], σύμφωνα με τόν όποιο «Άρχιερεύς δύναται να παραιτηθή και διά πάντα άλλον σοβαρόν λόγον, περι τού όποιου άποφαινεται ή Τερά Σύνοδος τής Τεραρχίας δι' άπολύτου πλειοψηφίας τών παρόντων μελών αυτής».

122. Βλ., ως πρός τή Ρωμαιοκαθολική Έκκλησία, Can. 401 § 1 Codex Juris Canonici [25.1] 1983, Sectio II, Titulus I, Caput II, Art. 2 [De Episcopis Dioecesanis], σύμφωνα με τόν όποιο «Episcopus dioecesanus, qui septuagesimum quintum aetatis annum expleverit, rogatur ut renuntiationem ab officio exhibeat Summo Pontifici, qui omnibus inspectis adiunctis providebit».

123. Βλ. σχετικώς Ι. Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Η άνανέωση τής Τεραρχίας*, supra ύποσημ. 105, σ. 15.

αίτιας ἢ σοβαροῦ λόγου¹²⁴, ὁ ὁποῖος θὰ συνίσταται στήν ὀλοκλήρωση, ὡς ἐκ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἄνω ἡλικιακοῦ ὁρίου, τῆς ποιμαντικῆς προσφορᾶς του στή διακονία τοῦ χριστεπώνυμου πληρώματος, ἡ σοβαρότητα δὲ τοῦ λόγου καὶ τὸ εὐλόγο τῆς αἰτίας θὰ κρίνονται *ad hoc* τελικῶς ἀπὸ τὴν Ι.Σ.Ι., πού, ὡς ἀνώτατη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος¹²⁵, θὰ ἀποφαίνεται ἀμετακλήτως καὶ μάλιστα, μὲ τὴν ὅλως ἀϋξημένη πλειοψηφία τῶν 2/3 τῶν παρόντων μελῶν της, τόσο γιὰ τὸ ἀναγκαῖο τῆς συγκεκριμένης παραιτήσεως ὅσο καὶ γιὰ τὸν χρόνο τῆς ἀποδοχῆς της. Βεβαίως, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ ρύθμιση αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχύσει γιὰ τοὺς ἤδη ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτες, ἀλλὰ θὰ καταλαμβάνει, πρὸς ἀποφυγὴ αἰφνιδιασμοῦ, ἐκείνους τοὺς Μητροπολίτες πού θὰ ἐκλεγοῦν μετὰ τὴ θέσῃ της σὲ ἰσχύ. Πλέον δὲ τούτου, ἡ ἐν λόγῳ ρύθμιση δὲν συνεπάγεται αὐτοδικαίως (*ipso iure*) τὴν ἀναγκαστικὴ ἀπομάκρυνση τοῦ Μητροπολίτη ἀπὸ τὸν θρόνο του, πρᾶγμα ὅλως ἀντικανονικὸ καὶ τὸ ὁποῖο θὰ συνέβαινε στήν περίπτωση ἐπιβολῆς της μονομερῶς ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Πολιτείας, ἀφοῦ ἡ παραίτηση τοῦ Μητροπολίτη τίθεται στὴ διάθεση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἀρμοδίως καὶ κυριαρχικῶς θὰ ἀποφασίζει ξεχωριστὰ γιὰ κάθε περίπτωση γιὰ τὸν χρόνο τῆς ἀποδοχῆς της.

Ἄλλωστε, θὰ πρέπει νὰ γίνει δεκτό, ἔστω «κατ' οἰκονομία»¹²⁶, ὅτι μὲ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παραιτήσεως ὁ Ἐπίσκοπος ἀπεκδύεται μονάχα ἀπὸ τὴς διοικητι-

124. Ἄρθρ. 34 § 2 Κ.Χ.. Ἄλλωστε, τὸ κανονικὸ δίκαιο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας δὲν προβαίνει σὲ ἐννοιολογικὴ σημασιοδότηση τοῦ ὅρου «σοβαρὸς λόγος» καὶ συνεπῶς μόνον περιπτώσιολογικῶς μπορεῖ αὐτὸς νὰ προσεγγιστεῖ. Βλ. ΡΑΛΛΗ, *supra* ὑπόσημ. 3, σ. 20 ἐπ., σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ παραίτηση πρέπει νὰ γίνεται *ἐξ εὐλόγου αἰτίας*, ἥτοι ἐνδεικτικῶς α) πρὸς ἄρση ἢ ἀποφυγὴ σχίσματος ἢ ἄλλων ἐρίδων καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας [σ. 20], β) πρὸς ἀποφυγὴ σκανδάλου, τὸ ὁποῖο θὰ προκαλοῦσε ἡ παραμονὴ τοῦ Ἐπισκόπου στὸν θρόνο, ἀκόμα καὶ ἐὰν δὲν εὐθύνεται ὁ Ἐπίσκοπος [σ. 21], γ) γιὰ διαφωνία μὲ τὴν πολιτικὴ ἀρχὴ [σ. 22], δ) λόγῳ δυσχέρειας ὡς πρὸς τὴ διοίκηση [σ. 24], ε) λόγῳ καταστροφῆς, λεηλασίας ἢ ἀπορίας τῆς Ἐκκλησίας [σ. 26], στ) λόγῳ ἔχθρας ἢ ἀπειθείας (ἀνυποταξίας) κλήρου καὶ λαοῦ [σ. 27], ζ) λόγῳ διαπράξεως παραπτώματος [σ. 29], η) λόγῳ ἐπιλογῆς τοῦ μοναχικοῦ βίου [σ. 34], θ) λόγῳ ἀδυναμίας, προερχόμενης ἀπὸ γῆρας, νόσο ἢ πάθος, ὅπως τυφλότητα, κωφότητα, ἀλαλία [σ. 39], ι) γιὰ τὸ τραχὺ καὶ ἐπικίνδυνον γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἐπισκόπου κλίμα τῆς ἐπαρχίας [σ. 46], ια) λόγῳ ἐλλείψεως τῶν ἀπαιτούμενων γνώσεων γιὰ τὴ διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας [σ. 47], ιβ) λόγῳ τῶν χρεῶν τῆς ἐπαρχίας [σ. 47].

125. Ἄρθρ. 3 § 1 Κ.Χ.

126. Σύμφωνα μὲ τὴν εὐρύτερη καὶ ὄχι τῆ, στενὰ νοούμενη, νομοκανονικὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, ἀφοῦ, κατὰ τὴν τελευταία, «οὐ χρὴ τὸ κατ' οἰκονομίαν διὰ τι χρήσιμον εἰσενεχθὲν εἰς ὑπόδειγμα ἐλκεσθαι καὶ ὡς κανόνα κρατεῖν εἰς τὸ ἐξῆς» [= ἔτσι ΒΑΣΣΑΜΩΝΑΣ σὲ ΡΑΛΛΗ-ΠΟΤΑΗ, *supra*

κές του άρμοδιότητες και προφανώς δεν άπογυμνώνεται από τή χάρη του μυστηρίου τής [άρχ]ιερωσύνης, ή όποία και θα τον συνοδεύει ακόμα και στη μετά θάνατον πορεία του. Βεβαίως, ή εφαρμογή τής προτεινόμενης ρυθμίσεως προϋποθέτει τήν πρακτική δυνατότητα και μέριμνα τής διοικούσας Έκκλησίας να υποστηρίξει τούς Ίεράρχες αυτούς στην κάλυψη τών άναγκών στεγάσεως και περιθάλψεως, ένω ή πολύτιμη όμολογουμένως ποιμαντική και διοικητική έμπειρία τους θα μπορούσε πολλαπλώς να αξιοποιηθεί είτε με τή συμμετογή τους στις συνεδριάσεις τής Ίεραρχίας¹²⁷, άνευ βεβαίως ψήφου, είτε σε εκείνες τών συνοδικών Ίπιτροπών ή και με όποιονδήποτε άκόμη άλλον πρόσφορο τρόπο¹²⁸...

ύποσημ. 2, τ. Β΄, 1852, σ. 214]· πρβλ. για μία νομική θεώρηση του θεσμού τής «έκκλησιαστικής οικονομίας» Γ. Ι. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, «Η άσκηση τής έκκλησιαστικής οικονομίας στην Έκκλησία τής Ελλάδος. Συμβολή στην έρμηνεία τών άρθρ. 4 περίπτ. δ΄ και 6 § 3 Ν. 590/1977», *Νομοκανονικά* 2/2010, σσ. 11-56.

127. Βλ. σχετικώς ΤΙΤΟΥ [ΜΑΤΘΑΙΑΚΗ], Μητρο. [πρώην] Παραμυθίας, Φιλιατών και Γηρομερίου, *Όριον ήλικίας τών άρχιερέων*, Άθήνα: τύποις Φ. Τσιρώνη, 1982, σ. 7, ό όποιος έπισημαίνει σχετικώς ότι «οί Έπίσκοποι [...] έκτός τής έν ταίς Μητροπόλεσιν αυτών ένασκήσεως τής ποιμαντικής έξουσίας αυτών, μετέχουν καθιέροντως του άνωτάτου συλλογικού σώματος τής Έκκλησίας, συνεπώς ή τυχόν καθιέρωσις όριου ήλικίας εις αυτούς θα στερήση τήν Ίεράν Ύννοδον τής Ίεραρχίας τής ύπ΄ αυτών παροχής σπουδαιοτάτων και σημαντικών ύπηρεσιών. *Τό σώμα αυτής έχει όπωσδήποτε άνάγκην τής πολιάς πείρας τών πρεσβυτέρων τή άρχιερωσύνη Ίεραρχών*».

128. Έξυπακούεται ότι σε περίπτωση άποδοχής τής παραιτήσεως καθ΄ ό χρόνο κρίνει κατάλληλο ή Ι.Σ.Ι. θα πρέπει ό παραιτηθείς Έπίσκοπος να μπορεί, μετά από συνεννόηση βεβαίως με τον νέο έπιχώριο Άρχιερέα, να ιεροπρακτεί, έφ΄ όσον τό έπιθυμεί, έντός τών όριών τής πρώην έπαρχίας του, προκειμένου να διατηρείται τοιουτοτρόπως άλώβητη ή άρχιερωσύνη του ως προς τά στοιχεία τής διδασκαλίας και ιεροτελεστίας.